

RANĚ GOTICKÁ HLAVICE NA LETOVICKÉM ZÁMKU

JIŘÍ DOLEŽEL

Early Gothic Capital at Letovice Castle

The castle in Letovice, located in northwestern Moravia, underwent several renovations, transforming its original Gothic structure into its current form. The newly registered and documented early Gothic crocket capital of a supporting pier, which was walled in on the ground floor of the southwestern wing shortly before 2011, is an exceptional discovery. The absence of detailed findings limits our ability to explore the cultural and historical background of the capital's origin and its intended architecture. The local Cenomanian sandstone suggests that the fragment, representative of an advanced design, might have belonged to a religious structure in the wider Letovice region, or possibly to Letovice itself, such as the local St Procopius parish church, an unidentified sanctuary on the castle promontory, or the oldest chapel in Letovice Castle. If it truly originates from Letovice, a link points to the owners of Letovice, the Lords of Ředhošť, who were among the prominent nobles in the Czech lands during the second quarter of the 13th century. On the other hand, there is a clear connection between the capital and the production of a construction workshop that built the basilica of the Benedictine monastery in Třebíč from the late 1220 s. Identical elements are present in the crypt of the Třebíč church. This link helps date the Letovice capital to the late 1220 s or early 1230 s. Additionally, the Letovice spolum extends the small collection of structures associated with the Třebíč monastery workshop (including Měřín and Rajhrad) by adding another, though uncertain, site.

Keywords: Middle Ages – earliest Gothic – crocket capital – Moravia – Letovice Castle – Třebíč monastery workshop

Zámek v Letovicích na severozápadní Moravě byl z původního gotického hradu do současné podoby dotvořen celou řadou přestaveb. Výjimečným nálezem v tomto kontextu je nově evidovaná a dokumentovaná raně gotická bobulová hlavice klenební přípory, sekundárně někdy krátce před rokem 2011 vezděná v přízemí jihu-západního křídla. Absence bližších nálezových okolností zásadně znesnadňuje úvahy o kulturně historických souvislostech vzniku hlavice a architektuře, pro kterou byla určena. Podle užití místní horniny, cenomanského pískovce, však fragment vynikající formální úrovně mohl být součástí sakrální stavby v širším prostoru Letovic, či v samotných Letovicích, ať již farního kostela sv. Prokopa, dosud neznámé svatyně na hradní výšině nebo kaple nejstaršího letovického hradu. V případě letovické proveniencí se nabízí spojitost s vlastníky Letovic, pány z Ředhoště, ve druhé čtvrtině 13. století předními šlechtici v zemi. Jednoznačná je naopak souvislost hlavice s tvorbou hutě, budující od konce dvacátých let 13. věku baziliku kláštera benediktinů v Třebíči; do detailu shodné články lze nalézt v kryptě trebičského chrámu. Tato vazba umožňuje rovněž datovat letovickou hlavici do konce dvacátých či průběhu třicátých let 13. století. Letovické spolum současně rozšiřuje nevelkou skupinu staveb, s trebičskou klášterní hutí spojovaných (Měřín, Rajhrad), o další lokalitu, jakkoliv nejistou.

Klíčová slova: středověk – nejranější gotika – bobulová hlavice – Morava – letovický hrad – trebičská klášterní huť

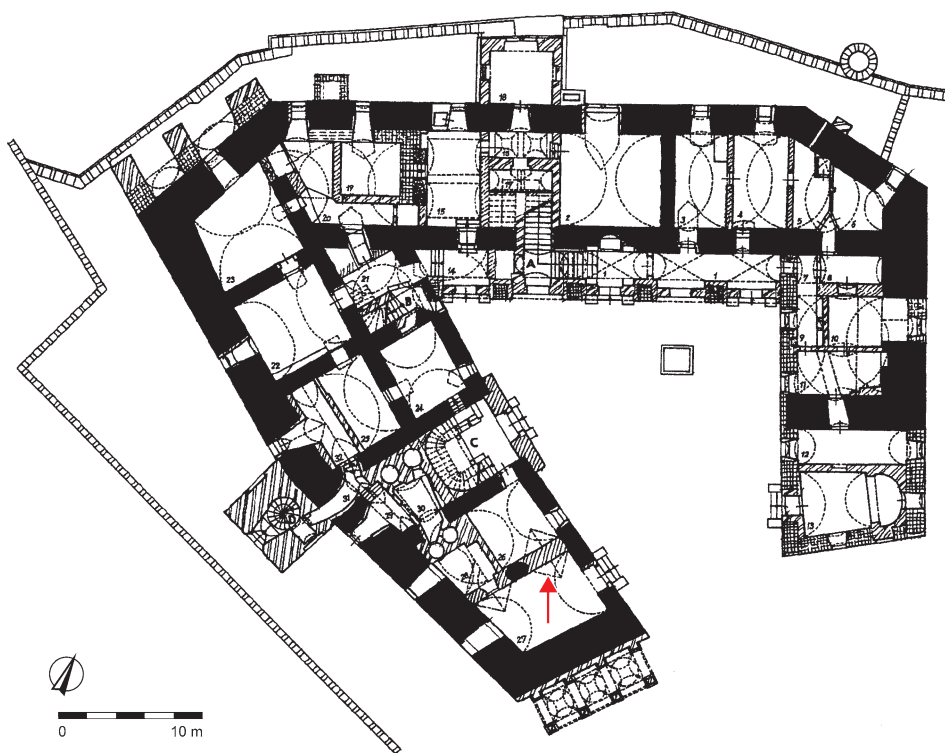
Obr. 1: Letovice (okres Blansko), zámek. Jádru zámku v pohledu od jiho-východu (není-li uvedeno jinak, všechna foto J. Doležel, květen až říjen 2025).

ÚVODEM

Na zámek postupnými přestavbami přeměněný hrad v Letovicích na severozápadní Moravě náleží k těm architektonickým památkám v českých zemích, které se v uplynulých dvou desetiletích podařilo zachránit z již kritického stavebního stavu. Je tomu tak díky samotnému vlastníkovi zámku, panu Bohumilu Vavříčkovi. Roku 2004 zakoupil zpustlý, dezolátní objekt, dílem s propadlými stropy, pouze se základním statickým zajištěním a nově položenou střešní krytinou; náročná obnova navrácí postupně zámecký komplex do podoby odpovídající jeho významu.¹⁾

Jako celý areál, rovněž vlastní jádro letovického zámku představuje po stavební stránce velmi složitý organismus s komplikovaným vývojem od 13. století po současnost (obr. 1). Jeho bližší poznání a charakteristika vycházejí dosud v zásadě z pasportizace, provedené roku 1975 Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů. Archivní prameny tehdy zpracovali Luboš Lancinger a Jan O. Eliáš, samotnou architekturu zámku podrobně analyzoval František Kašička; ten také získané poznatky publikoval v širší souhrnné studii.²⁾ Archeologická sondáž tehdejšího Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně pod vedením Lubomíra Konečného ověřila roku 1983 v prostoru vnitřního nádvoří jak průběh zaniklého úseku obvodové hradby, tak počátky původního hradu již ve 13. věku.³⁾ Určitá dílčí doplnění ke stavebním dějinám hradu a zámku pak přinesly dokumentační a sondážní práce, při příležitosti statického zajištění renesanční vysunutě západní bašty realizované roku 1998 archeologickou organizací Archaia Brno.⁴⁾ Veškerá tato zjištění se stala základem souborného zhodnocení památky Miroslavem Plačkem, Tomášem Durdíkem a Pavlem Bolinou, nastiňujícími současně některé eventuelní modifikace vývoje hradu, zejména co se týče možného stáří jihu-západního paláce; opírají se o ně rovněž další publikační příspěvky o letovickém zámku.⁵⁾ Prakticky nevyužitý zůstal naproti tomu stavebněhistorický průzkum Jaroslava Sadílka z roku 2006, opět s některými diferenciacemi v podrobnější chronologii architektury hradního a zámeckého areálu.⁶⁾

Při častých přestavbách hradu a později i zámku v Letovicích lze očekávat v široké míře opětovné využívání

Obr. 2: Letovice, zámek. Půdorys přízemí jádra zámku ve stavebněhistorické analýze F. Kašičky (F. Kašička, o. c. v pozn. 2, s. 188, obr. 12). Černě vyplněná zdiwa – jednotlivé gotické fáze; mřížované – renesanční stavební etapy; šrafování pošikem – barokní úpravy; zdvojené šrafování pošikem – klasicistní a novogotické dostavby. Červenou šipkou vyznačena poloha zazděné raně gotické hlavice (grafická úprava předlohy M. Filip).

jednotlivých stavebních článků ze starších konstrukcí a tedy i vysoký výskyt architektonických spolíí ve zdivech nynějšího objektu.⁷⁾ Jejich dokumentace a vyhodnocení bohužel zůstává úkolem stavebněhistorického výzkumu při eventuálních nových rekonstrukčních pracích; při dosavadní obnově zámku jim nebyla věnována pozornost. Nepřekvapila by přitom vysoká formální kvalita těchto zlomků; letovický hrad patřil po celý středověk a raný novověk nejpřednějším šlechtickým rodům v zemi, ať již šlo postupně o pány z Letovic, z Ronova, z Lomnice, z Boskovic či z Hardeka.⁸⁾

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI, MATERIE A FORMA HLAVICE

Markantní příklad dosud nezhodnoceného stavebního fragmentu výjimečné umělecké a kulturně historické hodnoty představuje v těchto souvislostech architektonický článek, nyní druhotně zazděný v přízemí jihozápadního křídla zámku, v půlkruhově zaklenutém průchodu mezi okrajovou nejjižnější místností traktu a prostorou následující dále k západu (obr. 2, 3). Zmíněný průchod byl v barokní přífěce, předělující původní, na střední pilíř překlenutou pozdně gotickou prostorou, proražen někdy v letech 2007–2008, patrně v souvislosti s potřebou vytvoření plynulé prohlídkové komunikační trasy.⁹⁾ K vezdění samotného článku k patě jižního nároží prostupu, na straně obrácené do okrajové jižní místnosti přízemí, pak došlo dodatečně, patrně nedlouho před rokem 2011; v srpnu 2011, kdy autor poprvé při prohlídce zám-

ku fragment zaznamenal, byla zazdívkva v jeho bezprostředním okolí evidentně nedávného data. Podle vyjádření současného vlastníka Bohumila Vavříčka se hlavice při převzetí objektu roku 2004 již nacházela (volně uložena) v první, nejjižnější přízemní prostora jihozápadního palácového traktu, kam mohla být přenesena z místa nálezu v areálu zámku při předchozích rekonstrukčních pracích.¹⁰⁾ Do úvahy přitom připadají zejména poměrně rozsáhlé terénní výkopy, od roku 1988 periodicky prováděné v různých etapách obnovy celého zámeckého komplexu, zvláště při statickém zabezpečení západní kruhové věže (1998) a při zajištění kleneb jízdárny, konírny a přilehlých sklepění před jihozápadním čelem hradního jádra v letech 1999–2002.¹¹⁾ Druhou eventuality zůstává vyzdvižení ze sekundární polohy v samotném zdivu či v odstraňovaných zazdívkách některé ze zámeckých budov, opět v souvislosti se sa-

Obr. 3: Letovice, zámek. Nynější umístění raně gotické hlavice v patě levého (jižního) nároží prostupu v interiéru jihovýchodního křídla zámku.

nací zámku; článek ovšem nenese výraznější stopy druhotného využití ve stavebních konstrukcích s maltovým pojivem. Třetí možností, jakkoliv méně pravděpodobnou, zbývá transport (v kterékoliv době) z jiné lokality. Vezdění fragmentu do nároží interiérového průchodu pak v každém případě zabezpečilo jeho trvalé umístění ve stávající architektuře zámku.¹²⁾

Typologicky se jedná o poměrně masivní symetrickou pětibokou bobulovou hlavici přízvední klenební přípory nejranější gotiky; celková výška hlavice činí 33 cm, šířka vlastní hlavice 40 cm, měřitelná šíře fragmentu 62 cm, příčně pak 36 cm. Hlavice, na dolní straně odsazená výrazným plastickým prstencem 4 cm vysokým, na horní ploše (pod krycí deskou) pak druhým jemným prstencem o výšce 2 cm, vykazuje trojvrstevné členění dekoru: ze čtyř spodních nároží hlavice i z obou boků vyrážejí ostře vzhůru hmotné, konkávně prohnuté mečovité listy (v obou bocích spíše jen poloviční listy), podélně pročleněné vždy trojicí souběžných hran, původně zakončené dnes uraženými bobulemi či (a to pravděpodobněji) poupaty (obr. 4, 5). Čtveřicí listů na vlastních hranách hlavice navíc v jejich spodní polovině zdobí výrazně plasticky tesané dvojité palmety, na středových silných stoncích vycházejících ze středních hran listů a vždy spjaté plastickým dvojitým prstencem; na obou bočních listech tyto palmety chybějí. Volná horní vhloubená trojúhelná pole mezi jednotlivými listy jsou rozdělena středovým svislým úzlabím do dvojice zvlněných, ostře trojúhelných ploch a zakončuje je vždy trojice probraných široce oblých listů, vytvářejících „korunní“ lem pod nezachovanou krycí deskou neznámého členění (obr. 6). Podle vnitřního obrysu patrného na spodní ploše hlavice (obr. 4) na ni níže navazovala pětiboká přípora (pilastr), do prostoru vystupující 27 cm, o příčném průměru okolo 32 cm, s bočními stranami o šířce 13,5 a 14,5 cm, okosenými stranami 14 cm širokými a poněkud širším čelem (14,5 cm).

Architektonický článek byl vytesán ze světle šedo zeleného až šedočerveného, velmi hrubozrnného nevápnitého pískovce s dobře zaoblenými valounky mléčně bílé-

Obr. 4: Letovice, zámek. Raně gotická hlavice v mírném podhledu zprava (na snímcích č. 4–6 a 13 je hlavice obrácena o 180° do funkční polohy).

Obr. 5: Letovice, zámek. Raně gotická hlavice v čelním pohledu.

Obr. 6: Letovice, zámek. Raně gotická hlavice v detailním mírném podhledu zleva, s patrným pročleněním vhloubených ploch mezi listy „korunním“ trojlaločným lemem.

Obr. 7: Hradiště nad Jizerou (okres Mladá Boleslav), zaniklý cisterciácký klášter. Hlavice klenební přípory na rozhraní severního ramene transeptu a chóru konventního kostela Panny Marie (foto P. Kroupa, 1982; k tisku upravil M. Filip).

Obr. 8: Velehrad (okres Uherské Hradiště), bývalý cisterciácký klášter. Hlavice klenební přípory z ambitu, nyní v klášterním lapidáriu (inv. č. 5 819 LV).

ho křemene o průměru převážně pod 2 mm, jen výjimečně i nad tuto hodnotu. Podstatně méně jsou v materiálu hlavice zastoupeny drobnější úlomky černých hornin, pravděpodobně kulmského stáří, přítomnost novotvořeného glaukonitu nebyla pozorována, magnetická susceptibilita je velmi nízká. Všechny tyto znaky svědčí pro svrchně křídové stáří pískovce, konkrétněji zařaditelného do sladkovodního cenomanu perucko-korycanského souvrství (perucké vrstvy). Jako pravděpodobné se jeví využití určitého blízkého lokálního zdroje; nejbližší výskyty uloženin sladkovodního cenomanu vystupují v okolí Vanovic, 7,5 km severovýchodně Letovic. Ještě bližší cenomanské sedimenty se nacházejí v prostoru Třebětína, Kladorub a Vísek, ve výšce 2–5 km severně až východně od Letovic;

zde by bylo však třeba specifikovat jejich sladkovodní či marinní genezi.¹³⁾

Užitý materiál, technika i charakter kamenického zpracování, evidentní dlouhodobé vystavení povrchu procesům přirozeného zvětvování včetně sekundárně odlomených ploch i fyzický stav architektonického článku (hluboká příčná puklina) svědčí vcelku jednoznačně pro autentické středověké stáří artefaktu.

OBDObY – HRADIŠTĚ NAD JIZEROU, VELEHRAD, TŘEBÍČ

Hlavice z letovického zámku plně konvenuje s architektonickou tvorbou kamenických hutí velkých českých a zejména moravských monastických staveb druhé čtvrtiny 13. století.¹⁴⁾ Bobulové hlavice svojí formou a dekorem značně blízké letovickému článku lze nalézt v architektonické výbavě cisterciáckých konventů, v kostele kláštera v Hradišti nad Jizerou a v ambitu opatství na Velehradě (obr. 7, 8).¹⁵⁾ Vůbec nejužší období však má v synkretickém rejstříku výlučně architektury benediktinského konventního chrámu Panny Marie (nyní sv. Prokopa) v Třebíči, budovaného zřejmě záhy po roce 1226.¹⁶⁾ Koncepční skladbou odpovídají letovickému článku hlavice klenebních přípor v tak zvané opatské kapli při severní straně presbyteria, prakticky totožné jsou ale zejména některé hlavice sloupů a klenebních přípor v kryptě kostela; s výstavbou obou zmíněných částí klášterního chrámu lze počítat v zásadě na konci dvacátých a v průběhu první poloviny třicátých let 13. věku.¹⁷⁾ Základní polygonální, či přesněji pětiboká forma letovické hlavice i navazující přípory (pilastru) je přitom dalším zcela příznačným a charakterizujícím znakem okruhu trebičské klášterní huti.¹⁸⁾

O přímých analogiích lze hovořit konkrétně u tří hlavice trebičské krypty (obr. 9).

Oktogonální hlavice čtvrtého sloupu od západu v jižním pořadí sloupové lodi krypty má plně odpovídající tektoniku i do detailu stejný trojvrstevný dekor (obr. 9: A; 10). Samostatně z podstavy v ose listů vycházející stvolý palmet se však spojují (s pomocí jen velmi málo výrazného spínajícího dvojprstence) mezi listy, nikoliv v jejich středu, a vytvářejí tak na spodní straně korpusu výrazné trojúhelné plošky; plastický reliéf výzdoby je současně o poznání plošší. Blíže letovickému architektonickému fragmentu tak stojí pětiboká hlavice střední klenební přípory v severní stěně samostatné boční jižní prostory (kaple) krypty (obr. 9: B; 11). Liší se pouze velmi nevýraznými lodyhami palmet, které jsou spíše volně nasazeny na střední hřbety listů, spojovací prstence stvolů palmet téměř chybějí nebo jsou jen naznačeny;

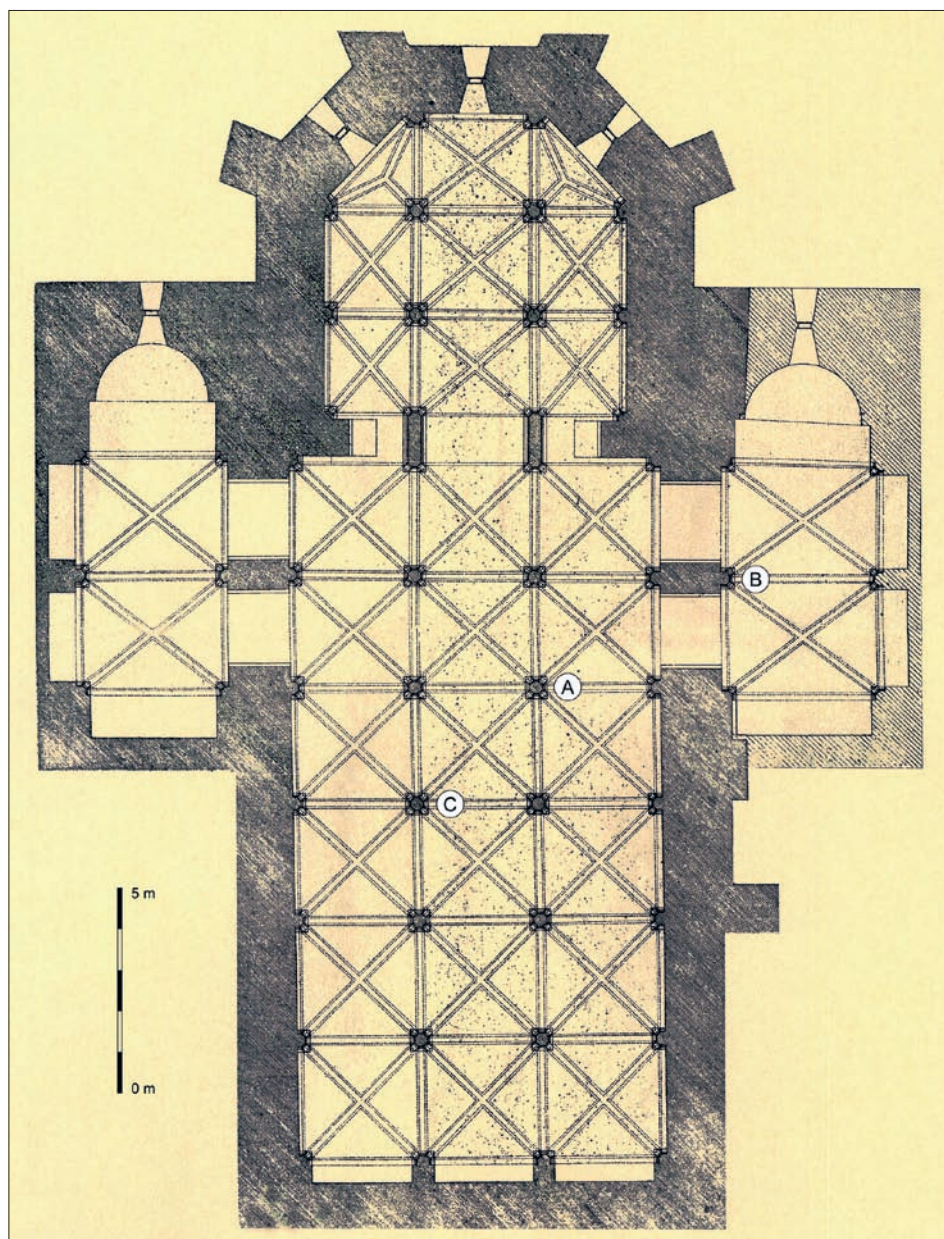
vlastní kalichovité tělo hlavice je pak zcela hladké, bez pro členění „korunním“ listovým lemem. Téměř do nejmenších podrobností identická je pak osmiboká hlavice třetího sloupu od západu v severním sledu sloupořadí lodi krypty třebičské baziliky; jediným rozdílem oproti letovickému článku je méně markantní pojednání spojovacích (dvoj)prstenců na stvolech palmet a jejich o něco vyšší nasazení (obr. 9: C; 12). Bázi všech tří hlavíc z třebičské krypty zakončuje rovněž spodní prstenc, tak jako u hlavice z Letovic 4 cm vysoký, od ní se však liší absencí horního prstence pod abakem.

Pozoruhodné shody s letovickou hlavicí vykazuje trojice popsaných třebičských článků i co do dimenzí: jsou o málo nižší (30, 29, 32 cm oproti 33 cm u letovické), avšak prakticky totožné co do průměru samotného článku (horní průměr 60, 62 a 56 cm, dolní vždy 40 cm; Letovice: 62 a 40 cm) i co do průměru dole navazujících sloupků či přípor (33, 32 a 32 cm; Letovice 32 cm). Zdůraznit je konečně třeba i totožný kamenický „rukopis“ provedení dekoru hlavíc z třebičské klášterní krypty i letovického zámku, nasvědčující jejich zhotovení v jedné stavební huti, přičemž letovický exemplář je nejzdobnější (srov. obr. 13).

Na rozdíl od letovického spolia vytesaného z křídového pískovce však ke zhotovení hlavíc a dalších jemných architektonických detailů krypty i jiných částí třebičské klášterní baziliky posloužily jemné pískovce a hrubší arkózy zřejmě permokarbonského stáří, podle analýz pocházející nejspíše z jižních okrsků Boskovické brázd, patrně z okolí Hrubšic a Oslavan, přibližně 34,5 km jihovýchodně od Třebíče.¹⁹⁾

HISTORICKÝ KONTEXT – LETOVICKO VE 13. STOLETÍ

Úvahy o primárním původu raně gotické hlavice, depopované nyní na letovickém zámku, zásadně znesnadňuje absence spolehlivých nálezových okolností, za kterých byl článek vyzvednut a transponován do dnešní pozice. Teoreticky je možný jeho dovoz na letovický zámek ze zcela ji-

Obr. 9: Třebíč (okres Třebíč), někdejší opatství benediktinů. Půdorys krypty konventního kostela Panny Marie s vyznačením (A–C) hlavíc sloupů či přípor analogických fragmentů na letovickém zámku (plán převzat ze zaměření studentů architektury Akademie výtvarných umění ve Vídni z roku 1896; publikováno in: R. Fišer – E. Kučerňáková – J. Uhlíř, *Benediktinský klášter v Třebíči. Třebíč 2001, nečíslovaná příloha; grafická úprava předlohy M. Filip*).

né, vzdálené lokality, a to i v nejnovější době; petrografická analýza ovšem dovoluje výchozy užitě horniny hledat v oblasti křídových cenomanských uloženin v užším severním a severovýchodním zázemí Letovic. S přihlédnutím k tomuto faktu se nabízí primární funkce hlavice v rámci některé významnější sakrální architektury v bližším okolí či ve vlastních Letovicích. Jmenovat je třeba zejména kostel sv. Václava ve Vanovicích, jehož patronát již roku 1233 daroval markrabě Přemysl premonstrátské kanonii v Litomyšli, přičemž samotná velká ves přešla na počátku 16. věku i s kostelním podacím k samotnému letovickému panství.²⁰⁾ Vyloučit nelze samozřejmě ani jiné staré svatyně v původní úsobrněnské provincii, u nichž však již chybí zjevnější vazba k letovickému dominiu, ať už to byly Knínice u Boskovic a Svitávka, oboje na Horním panství premonstrátů na Hradisku u Olomouce, nebo Sebra-

nice, v nichž kostel vybudovali břevnovští benediktini.²¹⁾

Nejpravděpodobnější se však za současného stavu vědomostí jeví – navzdory všem nejasnostem – letovická provenience spolia. Do úvahy konkrétněji připadají tři eventuality: farní kostel sv. Prokopa v městečku pod letovickým hradem, hypotetická svatyně na hradní výšině nebo kaple přímo na hradě.

Samotné Letovice přes svoji polohu v již sevřeném údolí řeky Svitavy za severozápadním okrajem vlastní úrodné Malé Hané byly vždy centrem menší staré sídelní komory; jejich význam posiloval průběh jedné z více větví dálkové komunikace mezi východními Čechami a severozápadní Moravou, právě zde překračující tok Svitavy.²²⁾ Pro poznání nejstarších letovických dějin postrádáme zatím průkaznější archeologické nálezy; ojedinělé zjištění dokládá osazení zdejší údolní nivy a využití toku Svitavy nejpozději v první polovině 13. století.²³⁾ Na základě dochovaných písemných pramenů je však zřejmé, že Letovice byly již v první třetině 13. věku majetkem a patrně i sídlem Bořuty, syna českého velmože Bořuty z Ředhoště, příšleho po knížských dohodách roku 1197 na Olomoucko z Čech spolu s dalšími družiníky Přemysla Otakara I.²⁴⁾ Poté co Bořutův stejnojmenný otec, podivínský kastelán a jeden z nejvýznamnějších členů Přemyslova správního aparátu na Moravě, někdy krátce po roce 1226 zemřel, se však Bořuta nejpozději roku 1228 vrátil zpět do Čech, na český královský dvůr Přemysla Otakara I. a poté i Václava I.²⁵⁾ Moravské majetky i přední místo v hierarchii moravské nobility přenechal synu Vokovi, vystupujícímu ve svědeckých řadách listin panujících Přemyslovců kontinuálně od roku 1224. Důležité pozice v mocenských strukturách na Moravě zaujímal Vok zejména ve třicátých letech 13. století, za panování markraběte Přemysla; zcela zřejmě si přitom dokázal svoje postavení zachovat i za proměnlivých vztahů Přemysla ke staršímu bratru Václavu I. Již mezi roky 1228 a 1234 zřejmě právě Vok vykonával úřad olomouckého komorníka a v le-

Obr. 10: Třebíč, někdejší opatství benediktinů, krypta konventního kostela Panny Marie. Hlavice čtvrtého sloupu od západu v jižním pořadí sloupové lodi krypty.

Obr. 11: Třebíč, někdejší opatství benediktinů, krypta konventního kostela Panny Marie. Hlavice střední klebební přípory v severní stěně jižní boční kaple krypty.

Obr. 12: Třebíč, někdejší opatství benediktinů, krypta konventního kostela Panny Marie. Hlavice třetího sloupu od západu v severním pořadí sloupové lodi krypty.

Obr. 13: Dekor hlavic ve vzájemném srovnání. Vlevo – Letovice, zámek; vpravo – Třebíč, klášterní bazilika, hlavice třetího sloupu od západu v severním sloupořadí lodi krypty.

tech 1233 a 1234 byl současně purkrabím na Hradci nad Moravicí, nejpozději od října 1234 po celý rok 1235 přešel jako purkrabí přímo do Olomouce, aby se následně roku 1236 vrátil zpět coby purkrabí na Hradec. V dnes známých písemnostech lze Voka zastihnout naposled krátce před 16. říjnem 1239; absence v dokladech čtyřicátých let 13. věku svědčí pro jeho úmrtí záhy po tomto datu.²⁶⁾

Otcovskou doménu v úsobrněnské provincii na severozápadní Moravě po Vokovi převzali jeho mladí synové Bořuta a Heřman, v dochovaných dokladech vystupující od roku 1237 a žijící ještě v pokročilé druhé polovině 13. století.²⁷⁾ Bořutovi se majetkovým rozdílem mezi bratry (zcela zřejmě kromě jiných bohatých statků) dostalo z rodového dědictví na Letovicku vsi Vokov (nynější Horní Vísky u Letovic), po níž se roku 1263 jmenoval.²⁸⁾ V následujícím desetiletí buď Bořuta nebo (a to pravděpodobněji) jeho stejnojmenný syn patrně přesídlil na střední Moravu, kde se usadil na Senici na Hané (1276, 1279, 1287) a Velké Bystřici (1282); stál tak u počátků rodu pánů z Bystřice na Olomoucku a Heraltic na Opavsku.²⁹⁾ Druhý z bratří, Heřman, byl v letech 1247 a 1249 připomínán na dvoře markraběte Přemysla Otakara coby Vokův syn, *filius Woconis*. Od roku 1250 pak vystupoval již se stabilním přídomkem „z Letovic“ (1250, 1255, 1262, 1269, 1274 a ještě krátce před rokem 1295, nešlo-li o jeho syna shodného jména). Rodové panství kolem Letovic Heřman dále rozšiřoval, někdy i za konfliktů se sousedními duchovními vrchnostmi, konkrétně premonstráty v Litomyšli a na Hradisku u Olomouce. Je rovněž považován za stavebníka samotného hradu v Letovicích; o Heřmanových potomcích však chybějí jakékoliv bližší údaje.³⁰⁾

Nedílnou součástí rodového dominia Ředhoštských na starém Úsobrněnsku, budovaného po tři generace bě-

hem celé první poloviny 13. věku, byly nepochybně svatyně, nově zakládané v nejvýznamnějších osadách.³¹⁾ Vedle zbožnosti a snahy o všestranné ovládnutí vlastní domény zřejmě stála v pozadí i potřeba demonstrovat prestiž rodu, odvozujícího svůj původ od klanu Vršovců a stojícího zejména za Přemysla Otakara I. a jeho synů mezi nejpřednějšími.³²⁾ Výmluvná je už náročná architektura kostela sv. Jiljí v samotné Ředhošti v dolním Poohří, stavěného zřejmě někdy na přelomu 12. a 13. století, se subtilní západní věží členěnou hned třemi galeriemi sdužených oken (2 + 3 + 3).³³⁾ Na Letovicku vzniknul velmi pravděpodobně péčí pánů z Ředhoště ještě v tradičních pozdně románských formách kostel sv. Michala Archanděla ve Vokově, nynějších Horních Vískách; rovněž zde podélné jednolodí uzavřené původně patrně apsidou završuje západní kvadratická věž s okenní galerií, tentokrát dvouřadou (2 + 3). S toponymem, navozujícím počátky vsi za Voka z Ředhoště a Letovic někdy ve dvacátých či třicátých letech 13. věku, plně koresponduje dendrodatum 1199–1219 z dřevěného překladu okénka prvního patra věže kostela, umístěného v dominantní, zdaleka viditelné poloze na zvýšeném severozápadním okraji Boskovické brázdy.³⁴⁾

U dalšího výstavbného románského kostela v bývalém Úsobrněnsku, svatyně sv. Jiří v Bořitově, nelze jeho vztah k rodu z Ředhoště a Letovic spolehlivě prokázat.³⁵⁾ S výstavbou právě za pánů z Ředhoště někdy v první třetině 13. století je však třeba naopak s vysokou mírou pravděpodobnosti počítat v případě prvotního kostela sv. Prokopa v Letovicích. Patrocinium, u letovického farního chrámu doložené už v předreformačním období, zde mohlo být přímým ohlasem Prokopovy kanonizace roku 1204, snad stejně jako u svatyně sv. Prokopa v Lošticích, založené tehdy zřejmě příslušníky jiného rodu příšlého na Moravu

z Čech, ať již šlo o bývalého bilinského kastelána Bohutu nebo jeho syny.³⁶⁾

Vzácné zasvěcení letovického kostela svatému Prokopovi upozorňuje na další aspekt, eventuální užší vztahy Ředhoštských a s nimi spřízněných rozrodů shodného erbu dvou seker k benediktinům. Svatoprokopská úcta, jen pomalu se šířící ze sázavského opatství, byla zejména v první polovině 13. věku příznačná pro české benediktinské kláštery a jejich milieu.³⁷⁾ Rovněž ředhoštské patrocinium sv. Jiljí, zakladatele a prvního představeného okcitánského benediktinského konventu Saint-Gilles, může souviset s benediktinským řádem, v těchto souvislostech lze vzpomenout alespoň právě tomuto světcovi dedikovanou svatyni proboštsví třebíčských benediktinů na Luhu v Komárově u Brna.³⁸⁾

Nedaleko od samotné Ředhoště, 27 km západně, se ale především nacházel jeden z českých klášterů černých mnichů, nejspíše na počátku 12. století založený dům Panny Marie či *Porta apostolorum* v Postoloprtech. Zřejmě více rodů, odvozujících tradici i stejným erbovním znamením dvou seker svůj původ od Vršovců a sídlících původně v kraji mezi Louny, Roudnicí a Prahou, se hlásilo k bližším vazbám právě s postoloprtským opatstvím.³⁹⁾ S tímto podáním by mohla korelovat listina datovaná k 14. únoru 1320, kterou měl postoloprtský opat Jan se svým konventem stvrdit, že *Sekerkové urození ze Sedčic, ti pohřeb i jich předci v našem klášteře mají.*⁴⁰⁾ S největší pravděpodobností však jde o renesanční diplomatické falsum, sestavené někdy krátce před rokem 1539 na podporu nároků rodu Sekerků ze Sedčic jako tradovaných potomků Vršovců na hraběcí titul. Za formální předlohu padělků přitom patrně posloužila skutečná, ovšem v jiné záležitosti vyhotovená písemnost kláštera v Postoloprtech z 22. února 1420, nicméně falsum zřejmě vycházelo z starodávné rodové pověsti.⁴¹⁾ Legalizace falza potvrzením panovníka roku 1666 navíc vedla k opakovaným tvrzením barokních hagiografů a historiků o založení postoloprtského konventu přímo Vršovci.⁴²⁾ Ve vztahu k zasvěcení letovického kostela sv. Prokopu a možným kontaktům pánů z Ředhoště k benediktinskému opatství *Porta apostolorum* i benediktinům obecně lze konečně zmínit i bližší relace klášterů v Postoloprtech a v Sázavě kolem poloviny 12. století, kdy se roku 1147 sázavský děkan Bero stal postoloprtským opatem; sázavský letopisec byl dobře informován také o úmrtí Berova předchůdce i nástupce v čele postoloprtského cenobia.⁴³⁾

V úvahách o eventuálních historických souvislostech vzniku raně gotické hlavice z letovického zámku se tak nápadně protíná několik okolností: stavební článek vyšlý z hutě benediktinského opatství v Třebíči se nachází a nejspíše byl i vytvořen na statcích významného rodu, podílejícího se na správě země právě ve dvacátých a třicátých letech 13. století; současně některé indicie svědčí pro užší, možná dlouhodobější kontakty tohoto rodu s benediktinským řádem. Byl by to právě Vok z Ředhoště, olomoucký komorník a dvořan krále a markraběte, spíše než jeho mladí synové, kdo nejspíše někdy na přelomu třetího a čtvrtého desetiletí 13. věku mohl případně zajistit pro budování svatyně na svém dominiu účast kameníků působících na stavbě třebíčského opatského chrámu. Na dvoře panovníka se Vok nepochybně opakovaně s třebíč-

skými benediktiny setkával: v dochovaných písemnostech svědčil společně s třebíčským opatem Arnoldem v privilegiích zeměpána pro různé duchovní instituce v letech 1228 a podvkrát i 1234.⁴⁴⁾ Pro dataci letovické hlavice i kulturně historický kontext může být signifikantní i okolnost, že roku 1233 zahájila svoji činnost relativně nedaleko Letovic (24,5 km jihozápadně) stavební huť královského kláštera cisterciacek *Porta coeli* v Tišnově, přičemž zejména u náročných architektonických článků využívala částečně jemný pískovec, u něhož je uvažován jeho původ buď v severním zázemí stavby (prostor Řepky, Lomnice a Ochozu), rovněž ale v oblasti svrchně křídového cenomanu Kunštátska a Letovicka; letovická hlavice náleží jiné surovinové facii, jinému stylu i kamenické huti.⁴⁵⁾

PROBLÉM PRIMÁRNÍHO PŮVODU

Ve výkladu se nelze vyhnout hypotetickému přiřazení hlavice z letovického zámku konkrétní stavbě. Nejpravděpodobnější variantou zůstává původ článku v nejstarší architektuře farního chrámu sv. Prokopa v samotných Letovicích; na nynější místo by se pak hlavice dostala poté, co původní svatyně po polovině 14. století ustoupila (patrně v celém svém rozsahu) novostavbě nového, vrcholně gotického kostela.⁴⁶⁾ Coby spolium mohla posloužit při tehdejších potenciálních přestavbách letovického hradu za Ronovců, přes veškeré zbožné či pověrečné zábrany, provázející druhotné profánní upotřebení stavebního materiálu z konsekrovaného objektu.⁴⁷⁾ Stejně tak je ale třeba uvažovat o využití hlavice přímo jako staviva farního kostela ve 14. věku, jejím opětovném nalezení a vyzvednutí například při dílčích úpravách v 17.–19. století a přenesení – již jako starožitnosti – na letovický zámek.

Vyloučit však není možné ani primární pozici hlavice ve výbavě sakrální architektury, situované přímo na hradní výšině v Letovicích. Nabízí se eventualita existence raně gotické svatyně, ať již původní farní nebo filiální, vyzdvižené při panském dvorci předcházejícím zde výstavbě vlastního hradu, případně i při prvotním letovickém sídelním okrsku. Geneze sídelních struktur v českých zemích 13. a 14. století nabízí celou řadu analogií vývojově bipolárních sídelních organismů, kde původní farní kostel při feudálním sídle či starším osídlení byl později nahrazen novostavbou, příhodněji umístěnou blíže nově lokovanému, do poněkud jiné polohy přesunutému sídlišti, přičemž starší svatyně mohla přetrvat, ale i zcela zaniknout.⁴⁸⁾ Výšinná poloha takovéto starší svatyně na později hradním návrší by ani v případě Letovic nebyla vůbec výjimečnou, vzpomenout lze alespoň bořitovský kostel sv. Jiří, s uvažovaným ohrazeným (?) rezidenčním areálem nejstarších bořitovských pánů snad z první poloviny 13. století v těsném jižním sousedství.⁴⁹⁾ Nechybějí dokonce případy, kdy vedle farního chrámu a zřejmě i šlechtického sídelního okrsku existovala již v prvé půli 13. věku na návrší nad osadou další svatyně (kaple), zřejmě coby zvláštní zbožná donace (Dobrš).⁵⁰⁾

Při vazbě některých těchto sakrálních architektur na sídla nobility přitom již ve druhé čtvrtině 13. století mohlo jít jak o oratoria při dvorcích tradičního typu, tak, u nejvýznamnějších rodů, o kaple prvních kamenných hradů (Blatná – rozrod Bavorů, Jindřichův Hradec – páni

z Hradce).⁵¹⁾ U velmože, jakým byl Vok z Ředhoště (a z Letovic) na sklonku dvacátých a ve třicátých letech 13. století, lze připustit i tuto variantu – archivní prameny sice pro celý středověk o kapli na letovickém hradě mlčí,⁵²⁾ je však doložena v 17. a 18. století. Již roku 1667 při prodeji panství Alžbětě z Náchoda evidoval odhadní elaborát v letovickém zámku kapli s dotovaným věčným světlem, v letech 1679, 1691 a 1694 zmiňovaly farní a konsistorní písemnosti bohoslužby v této svatyni, roku 1717 urbář zaznamenal i zasvěcení sv. Antonínu z Padovy. Tato původní kaple, v dobových písemnostech charakterizovaná jako „prastará“, *uralt*, však byla roku 1718 (1727?) zrušena a znovu nákladně zřízena v jiných prostorách zámku, doklady z let 1733, 1735 a 1820 hovoří o její nové poloze v prvním poschodí (druhém podlaží); veduta z počátku 18. věku zakreslila sanktusovou vížku na východním křídle zámku. K dalšímu přeložení kaple a opětovnému vybudování tentokrát v klasicistních formách v krajní místnosti přízemí krátkého východního křídla zámku pak došlo v první polovině 19. století.⁵³⁾

K přesnější lokalizaci nejstarší zámecké (hradní?) svatyně spolehlivější doklady či indicie zatím chybějí. Jaroslav Sadílek ve svém pasportu sice uvažoval o jejím pozdně gotickém stáří a umístění ve velké střední prostoře jihozápadního křídla zámeckého jádra, vystupující do nádvoří mělkým rizalitem, pouze ob jednu místnost k severozápadu od místa současné depozice pojednávané raně gotické hlavice, další průzkumy však počítají s dotvořením této partie jihozápadního křídla, včetně rizalitu, teprve v barokním období (srov. obr. 2).⁵⁴⁾ Otázku nelze řešit bez opětovného hloubkového stavebněhistorického studia, archeologických sondáží a vyhodnocení starších nálezcových fondů; samotná existence raně gotické hlavice ale naznačuje – kromě jiných eventualit – možnost počátků hradu v Letovicích ještě před polovinou 13. věku.

ZÁVĚREM

Lze tak shrnout. Nejistý původ raně gotické hlavice vynikající formální úrovně, vezděné nyní v přízemí jihozápadního křídla zámku v Letovicích, zásadně znesnadňuje úvahy o kulturně historických souvislostech jejího vzniku a architektury, pro kterou byla určena. Podle užití horniny, cenomanského pískovce, však fragment mohl být součástí výbavy sakrální stavby v širším prostoru Letovic, či v samotných Letovicích, ať již šlo o farní kostel sv. Prokopa, dosud neznámou svatyni na hradní výšině nebo hradní kapli nejstaršího letovického hradu. V případě letovické proveniencce se nabízí spojitost příslušné architektury s pány z Ředhoště, vlastníky Letovic téměř po celé 13. století, zejména na konci vlády Přemysla Otakara I. a za markraběte Přemysla stojícími mezi nejprřednějšími šlechtici v zemi.

Zcela jednoznačná je naopak souvislost hlavice se špičkovou architektonickou tvorbou hutě, budující od konce dvacátých let 13. věku baziliku kláštera benediktnů v Třebíči; do detailu shodné články lze nalézt zejména v kryptě trebičského chrámu. Nejužší vazba na trebičský opatský kostel umožňuje rovněž přesněji datovat letovickou hlavici do konce dvacátých či průběhu třicátých let 13. století. Letovický architektonický článek současně roz-

šiřuje nevelkou skupinu staveb, trebičskou klášterní hutí přímo budovaných, o další lokalitu, jakkoliv nejistou; spolu s bazilikou v Měříně a snad i příslušnou stavební fází proboštského kostela v Rajhradě náleží do let nejranější tvorby tohoto výjimečného profesního uskupení.⁵⁵⁾

Tento příspěvek vznikl s Institucionální podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68081758 – Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno, v. v. i.

Tento příspěvek využil databázi Czech medieval sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>), podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101).

PHDR. JIŘÍ DOLEŽEL – ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY, BRNO, V. V. I.,
ČECHYŇSKÁ 363/19, 602 00 BRNO
DOLEZEL@ARUB.CZ
ORCID ID: 0000-0001-9293-0544

POZNÁMKY

- 1) K devastaci letovického zámku v letech 1948–2004 a jeho výslednému žalostnému stavebnímu habitu před zahájením celkové rekonstrukce roku 2004 srov. písemnosti uložené pod č. 0 501 (Ústřední seznam kulturních památek – zámek Letovice) v archivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně (dále jen NPÚ ÚOP Brno). O rozsáhlém poškození památky bylo již roku 1958 referováno v časopise Literární noviny, dokumentují je rovněž fotografie z července 1961; viz šifra *jk*, Zápisníček, Literární noviny, Týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky, roč. VII, č. 36–6. září 1958, s. 2; *Anonym*, rubrika Co se stalo a nestalo, Literární noviny, Týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky, roč. VII, č. 45–8. listopadu 1958, s. 2; NPÚ ÚOP Brno, Spisovna fotografií, tzv. Nový fotoarchiv, inv. č. 1 209, 1 211. Ani další desetiletí nepřinesla zlepšení, havarijní situaci zámku okolo roku 1998 výstižně popsal J. Sadílek, Nová zjištění na zámku v Letovicích, *Castellologica bohemia* 7, 2000, s. 379–381. Velmi výmluvná je v tomto ohledu i komplexní fotografická dokumentace objektu, jak ji v období největšího zrušení v únoru a březnu 2005 pořídil v rámci doplňkové pasportizace Martin Čihalík. Jeho rozsáhlý elaborát obsahuje dále vedle početných ikonografických dokladů a historických fotografií interiérů i exteriérů rovněž cennou sumární rešerši dokladů z let 1914–2003 z archivu NPÚ ÚOP Brno k prováděným stavebním pracím a využití zámku. Srov. M. Čihalík, Pasportizace zámku v Letovicích – doplnění. S. 1., 2005, rkp.; za ochotné poskytnutí rukopisu děkuji jeho autorovi. Podrobněji o nejnovejších dějinách objektu, snahách o jeho záchranu a jednotlivých etapách rekonstrukčních prací v letech 1994–2015 viz M. Nečas, Obnova a nové využití kulturní památky v soukromém vlastnictví. Magisterská diplomová práce obhájená na Ústavu hudební vědy (Management v kultuře) Filosofické fakulty Masarykovy university. Brno 2010, rkp., zejm. s. 48–70, 82–84, přílohy D, E, G, H; M. Kopřiva, Zámek Letovice. Historie, obnova, současné využití. Bakalářská práce obhájená na Ústavu hudební vědy (Sdružená uměnovědná studia) Filosofické fakulty Masarykovy university. Brno 2015, rkp., zvl. s. 16–23, 26–32, 48–55, 57–66, přílohy č. 2–10, obr. 6–32. Viz také fotodokumentaci výchozího stavu kolem roku 2000 a postupu rekonstrukčních prací na stránkách <http://www.zamekletovice.cz/fotogalerie>.
- 2) F. Kašíčka – L. Lancinger – J. O. Eliáš, Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů Praha – Pasportizace památkových objektů Jihomoravského kraje. Státní zámek Letovice. I. Textová část. II. Grafická část. Praha 1975 (rkp. uložen v NPÚ ÚOP Brno, Archiv map a plánů, inv. č. 4-4-10045/1, 4-4-6322/10); F. Kašíčka, Letovice na Moravě – stavební vývoj a proměny zámeckého souboru, *Castellologica bohemia* 10, 2006, s. 181–198.
- 3) L. Konečný, Letovice – zámek (okr. Blansko), 13. – 16. století. Zjišťovací výzkum KSSPPOP v Brně, in: P. Michna ed., *Přehled archeolo-*

- gických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1983, *Vlastivědný věstník moravský* XXXVI/3, 1984, s. 337. Velmi zajímavé poznatky archeologické prospekce z roku 1983 nebyly bohužel poté podrobněji publikovány.
- 4) J. Sadílek, o. c. v pozn. 1; *tjž*, Letovice (okr. Blansko). Zámek. Středověk (15. stol.). Novověk. Záchranářský výzkum, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 1999, s. 343–344.
 - 5) M. Plaček, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 217–218, obr. 240, 241; *tjž*, Letovice (okres Blansko). Zámek, in: I. Hlobil – M. Perůtka edd., *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. III. Olomoucko. Olomouc 1999, s. 162, č. 77; *tjž*, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2001, s. 343–347, obr. 649–655 (2. vydání, 2007); T. Durdík – P. Bolina, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 113, 159 (se záměnou suterénu a přízemí v popisce půdorysů). Významné pro stavební historii hradu, později zámku v Letovicích jsou dále informace, které shromáždil B. Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2 [J/N]*. Praha 1999, s. 333–336, č. 487, obr. 488–492; z dalších příspěvků viz alespoň M. Koudelka – Z. Ha-soň, *Hrady okresu Blansko*. Boskovice 1997, s. 31–33, obr. 10; A. Flidr – M. Konečný, o. c. v pozn. 2, s. 193, obr. 21; M. Číhalík, o. c. v pozn. 1, s. 37, 38, obr. 20, 22, 23, 25.
 - 6) J. Sadílek, *Letovice zámek. Stavebně historický průzkum. Olešnice na Moravě 2006*, rkp. Za poskytnutí manuškriptu děkuji jeho autorovi. Analytické plány jednotlivých podlaží zámecké budovy, převzaté ze stavebněhistorického průzkumu Jaroslava Sadílka, jsou zveřejněny na webových stránkách letovického zámku. Srov. <http://www.zamekletovice.cz/fotogalerie/stavebne-historicky-pruzkum>.
 - 7) Viz např. F. Kašička, o. c. v pozn. 2, s. 193, obr. 21; M. Číhalík, o. c. v pozn. 1, s. 37, 38, obr. 20, 22, 23, 25.
 - 8) Přehledně o vlastních hradu v Letovicích např. L. Hosák, *Historický místopis okresu Blansko v období feudalismu*. Blansko 1965, s. 44–46.
 - 9) Popisovaný průchod nebyl zachycen ani na půdorysu zámku, publikovaném na počátku minulého století Augustem Prokopem, ani na plánové dokumentaci pasportizace roku 1975 či v jejím dodatku o třicet let později, ani na projekčních nárysech stavební rekonstrukce, roku 2005 vypracovaných firmou ATD.PROJEKT, spol. s r. o., Boskovice, nebo v plánové dokumentaci stavebněhistorického průzkumu Jaroslava Sadílka z roku 2006; vlastní prohlídkový okruh zámku byl pak otevřen roku 2008. Srov. A. Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*. III. Band. Wien 1904, s. 788, obr. 1066 (s chybným popisem vyobrazení, zaměňujícím přízemí s prvním patrem budovy); F. Kašička, o. c. v pozn. 2, s. 188, obr. 12; J. Sadílek, o. c. v pozn. 6, s. 67–68, mapové přílohy; M. Číhalík, o. c. v pozn. 1, s. 63–64, 68–69, obr. 003–01; M. Nečas, o. c. v pozn. 1, s. 54–55; M. Kopřiva, o. c. v pozn. 1, s. 30, 37. Též <http://www.zamekletovice.cz/fotogalerie/fotografie-technicke-vykresy>; <http://www.zamekletovice.cz/fotogalerie/stavebne-historicky-pruzkum>.
 - 10) Sdělení Bohumila Vavříčka ze dne 12. 6. 2025; autor mu děkuje rovněž za další informace k rekonstrukci zámku v Letovicích. Při doplňující pasportizaci zámku Martinem Číhalíkem v únoru a březnu 2005 nebyla dotyčná prostora přístupná; architektonický článek nezmiňuje ani Jaroslav Sadílek při svém stavebněhistorickém průzkumu, dokončeném v prosinci 2006. Srov. M. Číhalík, o. c. v pozn. 1, s. 64; J. Sadílek, o. c. v pozn. 6, s. 68, místnost č. 129.
 - 11) Viz M. Číhalík, o. c. v pozn. 1, s. 7–9; M. Kopřiva, o. c. v pozn. 1, s. 28–29, 48–50, přílohy č. 2 a 3; <http://www.zamekletovice.cz/rok-2001>.
 - 12) Opět laskavé sdělení Bohumila Vavříčka.
 - 13) Za podrobné petrografické určení horniny hlavice z letovického zámku děkuji kolegovi Antonínu Přichystalovi, v textu přejímám jeho závěry; srov. A. Přichystal, *Petrografické posouzení architektonického článku ze zámku Letovice*. Brno 2025 (rkp. uloženo v archivu Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Brno, v. v. i.). Též *Základní geologická mapa České republiky 1 : 50 000*, listy 24-12, 24-14, 24-21; <https://mapy.geology.cz/geocr50/#>.
 - 14) Srov. výstižnou charakteristiku tohoto „přechodného“, výrazného horizontu středověké architektury v českých zemích, vázaného zejména na zeměpanské klášterní fundace, jak ji podal D. Prix, *Hlava první (796–1310)*, in: P. Kratochvíl ed., *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada architektura*. Praha – Litomyšl 2009, s. 67–79.
 - 15) Klasicky V. Mencl, *Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury*, *Zprávy památkové péče* 10, č. 1, 1950, s. 5–6, č. 36, 45. Srov. též kupř. M. Pojsl, *Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno 1990, s. 73, 146, 168, obr. 39, 106; M. Kovář, *Příspěvek k poznání gotické architektury kláštera cisterciáků v Hradišti nad Jizerou*, in: M. Kovář ed., *Cisterciácký klášter Hradiště nad Jizerou*. Sborník příspěvků k jeho dějinám a architektuře. Praha 2015, s. 126–127, obr. 85, 86; *tamtéž tjž*, *Katalog architektonických detailů*, s. 174, tab. 10: 2, 5–7; *tamtéž P. Kroupa*, *Gotický rostlinný dekor bývalého cisterciáckého kláštera Hradiště*, s. 76–77, obr. 43; *tjž*, *Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století*. Praha 2019, s. 46–47, obr. 64, 65; *tjž*, *Gotický rostlinný dekor na evropských stavbách 12. a 13. století*. Praha 2021, s. 60, 71, obr. 142. Pavlu Kroupovi děkuji za ochotné poskytnutí dokumentační fotografie zde vyobrazeného analogického architektonického článku z hradištského kláštera, za umožnění podrobného studia a dokumentace velehradských spolí pak administrátorovi římskokatolické farnosti Velehrad P. Josefu Čunkovi SJ a pracovnícím Infocentra Velehrad.
 - 16) Ke stylovému charakteru, východiskům a dataci třebíčského mariánského chrámu viz např. J. Kuthan, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely*. Vimperk 1994, s. 411–421; *tjž*, *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura*. Praha 2014, s. 274, 276; *tjž*, *Dílo kníže a králů z rodu Přemyslovců*. Praha 2018, s. 604, 610–611; D. Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha 2001, s. 501–516; D. Prix, o. c. v pozn. 14, s. 70, 72. Dendrochronologicky se do let 1220–1226 podařilo v laboratoři DendroLab Brno datovat pozůstatky dřevěného bednění klenby krypty klášterního kostela; srov. J. Kyncl – T. Kyncl, *Databáze datovaných objektů – Dendrochronologie.cz*, č. 7 658.
 - 17) Z jednotlivých ukázek viz např. A. Bartušek, *Umělecké památky Třebíče*. Brno 1969, s. 16, 35, obr. 15, 24, 25; E. Bachmann, *Vorromanische und romanische Architektur in Böhmen*, in: E. Bachmann ed., *Romanik in Böhmen. Geschichte, Architektur, Malerei, Plastik und Kunstgewerbe*. München 1977, obr. 64; J. Uhlíř, *Město a klášter v období vrcholného feudalismu (1250–1420)*, in: J. Uhlíř ed., *Třebíč. Dějiny města I*. Brno 1978, obr. 7, 12; J. Kuthan, *Architektura v přemyslovském státě 13. století*, in: J. Kuthan ed., *Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy – Praha 1982*, s. 310–313, obr. 241, 243; *tjž*, 1994, o. c. v pozn. 16, s. 411–412; R. Fišer, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*. Třebíč 2004, s. 34, 43, 52. Za laskavé svolení k podrobnému studiu interiérů třebíčské klášterní baziliky děkuji duchovnímu správci farnosti Třebíč-zámek P. Pavlu Opatřilovi; poděkování za velmi vstřícný přístup při zpřístupnění všech prostor třebíčské klášterní svatyně náleží i paní Nikole Černé, ředitelce Městského kulturního centra Třebíč a kolektivu pracovníků Turistického informačního centra Bazilika.
 - 18) Tento typický atribut architektury třebíčské opatské baziliky oprávněně zdůraznili J. Kuthan, 1982, o. c. v pozn. 17, s. 316; *tjž*, 1994, o. c. v pozn. 16, s. 411–412; *tjž*, 2018, o. c. v pozn. 16, s. 604; i D. Líbal, o. c. v pozn. 16, s. 508.
 - 19) Srov. zejm. J. Koutek, *O stavbu třebíčské basiliky, Od Horácka k Podjí XII*, č. 6–7, 1936, s. 98–100; J. Uhlíř, *Klášterní kostel třebíčských benediktinů a jeho architektura*, in: L. Jan – P. Obšusta edd., *Ve stopách sv. Benedikta*. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči, Brno 2002, s. 232–233, 239. Též *Základní geologická mapa České republiky 1 : 50 000*, listy 23-42, 24-33, 24-34; <https://mapy.geology.cz/geocr50/#>.
 - 20) *CDB III/1*, s. 53–54, č. 53; *MZD II, XXV*, č. 98. K architektuře nynějšího kostela sv. Václava ve Vanovicích nově A. Flidr, *Kostely s refugiální funkcí*, in: P. Vítámvás ed., o. c. v pozn. 5, s. 95–96; podle jeho názoru jde o pozdně gotickou novostavbu z doby po roce 1509. Pravděpodobněji je však složitější (a starší) vývoj dnes dochovaného objektu. Alespoň jedna z podélných stěn jednodle může být pozdně románská, pětiboké presbyterium pozdně gotické a věž o něco mladší pozdně gotická. František Gabriel a Lucie Kursová uvažují na základě vlastního, dosud neukončeného stavebněhistorického průzkumu z roku 2021 naopak o podvěží jako nejstarším článku dnešní architektury, pozdně gotickém kněžišti a lodi neznámého stáří; za kolegiální laskavou konzultaci zde děkuji Františku Gabrielovi, Lucii Kursově i Pavlu Vařekovi. Základní historická data k samotné vsi shromáždil např. L. Hosák, o. c. v pozn. 8, s. 45–46, 50.
 - 21) K jednotlivým zmíněným svatyním: Knínice u Boskovic: *CDB I*, s. 82–85, č. 79; s. 194–197, č. 208; *CDB II*, s. 362–364, č. 351. Svitávka: *CDB I*, s. 194–197, č. 208; *CDB II*, s. 364–368, č. 352. Sebranice:

- CDB I, s. 351–352, č. 378; CDB V/1, s. 109–112, č. 55; s. 238–239, č. 149; též A. Flidr – M. Konečný – R. Štěpán, o. c. v pozn. 5, s. 262–267, č. 31.
- 22) K osídlení Malé Hané a přilehlých oblastí v období 8. – 13. století nově N. Profantová – D. Vích, Raně středověké osídlení Malé Hané na pomezí Čech a Moravy, Přehled výzkumů 49, 2008, s. 133–164; R. Malach, Raně středověké osídlení Lysické sníženiny a Malé Hané, Bakalářská diplomová práce obhájená na Ústavu archeologie a museologie Filosofické fakulty Masarykovy university, Brno 2011, rkp.; R. Procházka, Raně středověké osídlení (2. pol. 6. století – 1200), in: Z. Jarůšková – A. Štrof edd., Pravěk Boskovicka, Boskovice 2014, s. 231–272, 300, 363–368. Z perspektivy historiografie pro 11. – 13. věk pak kupř. L. Hosák, Vlastivěda Boskovska. VIII. Dějiny Boskovska. 1. Do válek husitských, Boskovice 1931, s. 6–23; *týž*, Historický místopis hradského obvodu olomouckého do pol. 14. století, Acta Universitatis Palackianae Olomouensis – Historica VII, 1964, s. 54–67. O urbanismu samotných Letovic přehledně K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III [Kolín – Miro], Praha 1998, s. 400–405; k průběhu dálkových tras letovickou kotlinou a jejich vlivu na utváření sídelní struktury Letovic invenčně, současně ovšem značně spekulativně a hypoteticky P. Bolina, Byl hrad Svojanov u Poličky posledním centrem tzv. úsobrné provincie? (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí II.), Časopis Matice moravské CXXIV, č. 1, 2005, zvl. s. 37–44, obr. 3.
- 23) Z. Měřinský, Archeologické nálezy z Letovic (okr. Blansko), Přehled výzkumů 1976, 1978, s. 77, tab. 16 (ve svitavské údolní nivě zachycena v hloubce 4 m opracovaná dřeva spolu s mlýnským žernovem a velkou bronzovou záušnicí).
- 24) Viz CDB I, s. 243–244, č. 278; s. 263–265, č. 295; s. 325–327, č. 358; s. 444–446, č. 411; CDB II, s. 52–56, č. 59, 60; s. 113–114, č. 125; s. 203–205, č. 217; s. 220–221, č. 232; s. 372–375, č. 356. Genealogii rodu Bořity z Ředhoště se pokusilo přehledně nastínit více badatelů, srov. kupř. A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze Království českého 14. Litoměřicko a Žatecko, Praha 1923, s. 33; V. Richter, Hraniční hvozdy v okolí Mor. Třeboska, Časopis Společnosti přátel starožitností LXIV, 1956, s. 160–161; P. Bolina, o. c. v pozn. 22, s. 25–32. K okruhu šlechticů, na starém Olomoucku usazených v souvislosti s jeho převzetím Přemyslem Otakarem I. po roce 1197 viz M. Wihoda, Geneze moravské šlechty, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, řada C, 2, 1995, s. 31–40; k politicko-mocenským souvislostem pak např. J. Zemlička, Počátky Čech královských, 1198–1253. Proměna státu a společnosti, Praha 2002, s. 580–591; M. Wihoda, Vladislav Jindřich, Praha 2019 (2., přepracované vydání), s. 53–55, 85–87, 95–99, 130–136.
- 25) CDB II, s. 229–232, č. 239; s. 236–237, č. 245; s. 247–248, č. 258; s. 254–256, č. 264; s. 289–290, č. 289; s. 307–308, č. 310; CDB III/1, s. 55–59, č. 55, 56; s. 97–100, č. 88; s. 124–125, č. 105; s. 187–188, č. 153; s. 205–207, č. 165; CDB III/2, s. 245–246, č. 193; s. 248–250, č. 195; s. 311–312, č. 232.
- 26) CDB II, s. 256–257, č. 265; s. 303–304, č. 305; s. 307–308, č. 310; s. 319–323, č. 321; s. 425–428, č. 380; CDB III/1, s. 23–24, č. 25; s. 53–54, č. 53; s. 82–84, č. 76, 77; s. 90–93, č. 85; s. 97–100, č. 88; s. 104–108, č. 90, 91; s. 129–133, č. 107; s. 139–140, č. 113; s. 157, č. 126; s. 176, č. 141; CDB III/2, s. 280–283, č. 214. K Vokovým úřadům a jejich příslušnému kontextu srov. např. L. Jan, Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy, Brno 2000, s. 38–42, 70–72, 77, 79–80, 82, 93–95; D. Janiš, Institucionální základy zemského práva na Moravě ve 13. a 14. století (zeměpanská správa – zemský soud a sněm – zemské desky), Disertační práce obhájená na Katedře dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy university, Brno 1999, rkp., s. 15–50, 123–124, 232–233, 236, 238, 256; *týž*, Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku, Brno 2013, s. 34–125, 172–185; pro Hradec nad Moravicí též M. Wihoda, Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století, Časopis Matice moravské CVIII, č. 1, 1989, s. 77–86; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, Hradý českého Slezska, Brno – Opava 2000, s. 167–168, 196, 424.
- 27) CDB III/1, s. 179–182, č. 144.
- 28) CDB V/1, s. 496–501, č. 335; s. 569–570, č. 384. K totožnosti nynějších Horních Vísek u Letovic s někdejší Vokovem, dosud považovaným za zaniklý, blíže zatím J. Doležel, Nové poznatky k nejstarším dějinám Vísek u Boskovic, RegionPress 2019/16, 2019, s. 12.
- 29) CDB V/2, s. 503–504, č. 812; s. 513–514, č. 818; CDB VI/1, s. 127–129, č. 79; s. 282–283, č. 231; s. 285–287, č. 233; s. 288–290, č. 236; CDM IV, s. 326–328, č. 249, 250. K rodu z Bystřice a Heraldic v základním nástinu J. Pilnáček, Staromoravští rodové, Vídeň 1930, s. 379–381, č. 1 392.
- 30) CDB IV/1, s. 198–199, č. 105; s. 282–283, č. 172; s. 358–359, č. 197; CDB V/1, s. 83–84, č. 40; s. 496–501, č. 335; CDB V/2, s. 191–192, č. 598; s. 408–410, č. 746; CDM V, s. 30–31, č. 29. Za stavebníka letoveckého hradu označil Heřmana např. M. Plaček, K vývoji hradů v povodí Svitavy, Archaeologia historica 13, 1988, s. 311–312.
- 31) Podíl pánů z Ředhoště (Letovic) na osazování kraje při horní Svitavě a na Malé Hané charakterizují starší historické práce jen v obrysech, s četnými závažnými nepřesnostmi či zcela chybně; srov. zejm. L. Hosák, Středověká kolonizace na horní Svitavě, Časopis Společnosti přátel starožitností LXII, 1954, s. 22–23; již lépe *týž*, 1964, o. c. v pozn. 22, s. 61–62; stejně jako V. Richter, o. c. v pozn. 24, s. 160–161. Slabinou novější studie Pavla Boliny (P. Bolina, o. c. v pozn. 22, s. 20, 23–33, 37–44) je pak (vedle některých opět mylných údajů) zcela neúměrná spekulativnost a hypotetičnost jeho vývodů a závěrů; v tomto ohledu bude nutné celé téma opětovně zpracovat.
- 32) Podle kroniky tzv. Dalimila přijal Vršovce zpět na milost a jejich majetky jim vrátil roku 1185 český kníže Bedřich, neboť se mu nedostávalo bojovníků k chystané trestné výpravě proti knížeti Konrádu Otovi na Moravu; současně měli Vršovci od Bedřicha dostat na štít znamení sekery – bradatice. Tento zřejmě dlouho v české urozené společnosti tradovaný a autorem českých rýmovaných letopisů na počátku 14. století zachycený příběh podivuhodně koresponduje se vzestupem Voka (I.) a jeho syna Bořuty (I.) z Ředhoště právě na sklonku 12. a v prvním čtvrtině 13. věku a v případě Bořuty i s jeho moravským angažmá; znak dvou zkřížených bradatic užívaly rody z Ředhoště a okolního kraje vyšle prokazatelně již ve 14. století. Viz Dalimil, s. 240–242, kapitola 70, verše 70/01–70/8; A. Sedláček, Českomoravská heraldika. Část zvláštní, Praha 1925, s. 63–65, č. 37; *týž*, Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty, Svazek 3. Atlas erbů, Čechy (2. část), Edice (V. Růžek ed.), Praha 2002, s. 257–265; Svazek 4. Atlas erbů, Morava, Edice (V. Růžek ed.), Praha 2003, s. 180–183. O rodech odvozujících svůj původ od Vršovců srov. klasicky M. Kolář, O potomcích Vršovců, Památky archeologické a místopisné XIV/IV, 1887, sl. 171–176; XIV/V, sl. 229–236; nově např. P. Kopal, Neznámý známý rod. Pokus o genealogii Vršovců, Sborník archivních prací LI/1, 2002, zvl. s. 44–49.
- 33) K ředhoštskému kostelu naposledy komplexně J. Sommer, Věž kostela v Ředhošti a její obranná funkce ve středověku, Průzkumy památek V, č. 2, 1998, s. 92–98; ze starších příspěvků např. F. Štědrý, Z bývalého dekanátu Slánského. 2. Filiální kostel sv. Jiljí v Ředhošti, Method XXIII/9, 10, 1897, s. 100–104; B. Matějka, Soupis památek historických a uměleckých IV. Politický okres rodnický, Díl I, Praha 1898, s. 149–150; A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 304; D. Libal, Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách (recenze), Umění XXII, 1974, s. 173. Informativně též T. Koutek, Románské kostely Čech, Praha 2014, s. 295–297.
- 34) O svatyni v Horních Vískách, někdejší Vokové, podrobněji dosud pouze F. Lípka, Kostel ve Vískách, Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci XVII, č. 65, 1899, s. 15–18; A. Flidr – M. Konečný – R. Štěpán, o. c. v pozn. 5, s. 320–323, č. 39; povšechně pak P. Šafránek – P. Reibl, Sakrální stavby okresu Blansko, Boskovice 1998, s. 9, 18–19, obr. 5. Překlad okna v kostelní věži datovala laboratoř DendroLab Brno; srov. J. Kyncl – T. Kyncl, o. c. v pozn. 16, č. 8 194.
- 35) Bořutu staršího (I.) z Ředhoště jako stavebníka bořitovského kostela sv. Jiří, fazeného na přelom 12. a 13. století či obecně do první čtvrtiny 13. věku, označil ve svojí studii Pavel Bolina na základě blíže prakticky neprokazatelné hypotézy, podle které měl Bořuta kostel nechat vystavět jako tehdejší zeměpanský správce úsobrné provincie z moci svého úřadu, *ex officio*; po skončení jeho správcovství měla svatyně přejít prostřednictvím panovníka do rukou jiného šlechtického rodu (P. Bolina, o. c. v pozn. 22, s. 23–28). Sama správní a soudní samostatnost úsobrné provincie ve 13. století je však velmi diskutabilní, rovněž vlastnictví rozsáhlých majetků na jejím území ještě neznamenalo výkon jakýchkoliv úředních pravomocí; srov. D. Janiš, 1999, o. c. v pozn. 26, s. 34; podrobněji *týž*, 2013, o. c. v pozn. 26, s. 69–72; též L. Jan, o. c. v pozn. 26, s. 17–32. Samotný Bořitov zastihujeme pak nejpozději ve dvacátých a třicátých letech 13. věku v rukou příslušníků rodu, na Moravu přišlého z Plaňan na Kolínsku, jak dovedl sám Pavel Bolina; patrně právě Plaňanští byli také budovateli bořitovského kostela (srov. P. Bolina, o. c. v pozn. 22, s. 23–25). K bořitovskému sv. Jiří viz zejm. V. Houdek, Románské exkurse na Moravě. 25. Kostel sv. Jiří v Bořitově, Method XXV/1, 2, 1899, s. 9–11; F. Lípka, Kostel v Bořitově a památnosti jeho, Časopis Moravského musea zemského III, 1903, s. 1–13, přílohy obr. 1, 7; J. Mašín, Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě, Praha 1954, s. 50–51, obr. 66, 67; A. Merhautová – D. Třeštíková, Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha 1983, s. 7,

- 285, 290, 304–306; B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska I [A/I]. Praha 1994, s. 96–100, č. 63; A. Flidr – M. Konečný – R. Štěpán, o. c. v pozn. 5, s. 36–47, č. 4.
- 36) Vznik svatyně v Letovicích obecně už ve 13. věku předpokládají A. Flidr – M. Konečný – R. Štěpán, o. c. v pozn. 5, s. 181, fara v Letovicích je připomínána kontinuálně od roku 1343; viz *KPMB*, s. 2, 18, 46, 53, 64, 84, 200, 209, 229; *PKMB*, s. 231, č. 576. Svatoprokopské zasvěcení připomíná dedikace na velkém zvonu z roku 1528, běžně je uvádějí písemnosti 16. a počátku 17. věku; srov. F. Lipka, Soupis zvonů na Boskovsku. Řada I. Časopis Moravského musea zemského IV, 1904, s. 26–27; *ĀC XLIV*, s. 311–317, č. 62. O kostelu v Lošticích nejnověji P. Šlézar, Olomoucké knížectví Přemysla Otakara I. (1201–1212). Olomouc 2023, s. 33–44.
- 37) K otázce Prokopova svatořečení roku 1204, jeho kultu a reliquií srov. např. nově P. Sommer, Svatý Prokop a jeho kult ve středověku, in: P. Kubín – H. Pátková – T. Petráček edd., Světci a jejich kult ve středověku. České Budějovice 2006, s. 261–281; *tjž*, Svatý Prokop. Z počátku českého státu a církve. Praha 2007, s. 173–210; *tjž*, Der heilige Prokop und sein Kult im Mittelalter, in: E. Doležalová a kol., Die Heiligen und ihr Kult im Mittelalter (Colloquia mediaevalia Pragensia 11). Praha 2010, s. 275–296; P. Kubín, Kanonizace svatého Prokopa v roce 1204, in: P. Sommer ed., Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 104–116; *tjž*, Sedm přemyslovských kultů. Praha 2011, s. 219–255. O svatoprokopských patrociních v českých zemích srov. např. Z. Boháč, K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie, Československý časopis historický XVI, 1968, s. 576–577, 579, 581–582; *tjž*, Patrocinia románských kostelů v Čechách, Historická geografie 8, 1972, s. 34–35, 50; *tjž*, Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, Československý časopis historický XXI, 1973, s. 375–376, 379; E. Popp, Die Patrozinien der böhmischen Länder in vorhussitischer Zeit. Ein Bestandsaufnahme, Bohemia 13/1, 1972, s. 114–115, 128; P. Jokeš, Soupis patrociní na jižní Moravě, Časopis Matice moravské CXXXII, 2013, s. 128, 139; *tjž*, „... beate Marie virginis gloriose, in cuius honorem eadem parochialis ecclesia sit consecrata...“ Pohledy do světa středověkých patrociní na jižní Moravě, Časopis Matice moravské CXXXIII, 2014, s. 9, 13–15, 21; *tjž*, Medieval South Moravian patron saints – a survey, Seszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego – Prace historyczne 143/3, 2016, s. 483, 485, 488–489, obr. 1.
- 38) K svatojilským kostelům v českých zemích srov. literaturu v předchozí poznámce; *tjž* A. Raab, Die mährischen Kirchen, ihre Namen und die kulturgeschichtliche Bedeutung derselben, Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums IX/1, 1909, s. 86. O devoci svatého Jiljí v českém středověku obecně pak M. Slepíčka, Kult populárního raně středověkého světce sv. Jiljí v českých zemích od jeho počátků až po konec středověku, Historica – revue pro historii a příbuzné vědy 13/2, 2022, s. 97–118. K lužskému proboštství naposledy viz J. Šrámek, Mezi normou, reformou a praxí. Proboštství benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku. Olomouc 2016, s. 126, 247–251; kriticky k jeho počátkům D. Zapletalová, Dva brněnské románské emporové kostely a jejich vztah k další brněnské zděné architektuře. Co prozrazuje krinoidový vápenc?, Brno v minulosti a dnes 33, 2020, s. 13–20, 39–41.
- 39) Ke vzniku, dějinám a vztahům kláštera *Porta apostolorum* k místní šlechtě přehledně zejm. V. Novotný, České dějiny. Dílu I. část II. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha 1913, s. 695–696; D. Foltýn – M. Patrný – P. Sommer – J. Šrámek, Postoloprty. Zaniklé benediktinské opatství s kostelem Panny Marie (okres Louny, Česká republika), in: D. Foltýn – P. Mašková – P. Sommer edd., Benediktini a střed Evropy. Křesťanství, kultura, společnost (800–1300). Praha 2021, s. 338–339; J. Šrámek, o. c. v pozn. 38, s. 105–106, 109, 265–281, 367. Podrobnější faktografické vylišení klášterních dějin dle písemných pramenů podal J. Veselý, Geschichte der fürstlich Schwarzenberg'schen Domaine Postelberg, Prag 1893, s. 6–11, 17–18.
- 40) Text listiny otisknul poprvé Václav Hájek z Libočan, Kronika česká. Praha 1541, fol. CCLXXXIIv; druhéhé Bartoloměj Paprocký z Glogolu a z Paprocké Vůle, Diadochos, id est successio: jinak Posloupnost knížat a králův Českých, biskupův i arcibiskupův Pražských a všech třech stavův slavného království Českého, to jest panského, rytířského a měšťského, krátce sebraná a vydaná. Knihy třetí. O stavu rytířském a rozmnožení jeho, jak dávno a odkud který rod a erb do tohoto království přišel. Praha 1602, s. 17; v dobovém německém převodu pak Jaroslav Graf von Wrssowecz, *Sekerka und Sedczicz* ed., Analecta historica, und Antapologia, uber etliche contenta, deren durch Friedrich der Aeltern von Aschenfeld in Druck gegebenen Salhausischen Genealogiae, und dero Continuation, das uhralt graeflich Wrssoweczische Geschlecht betreffend. Dresden 1667, s. 11. Již August Sedláček na základě personálního složení sboru představených a starších konventních bratří kláštera v listině, odpovídajícího přelomu druhého a třetího desetiletí 15. věku, předatoval písemnost k 22. únoru 1420, aniž by zpochybil její pravost, stejně jako další badatelé: srov. A. Sedláček, Listy ze ztracených archivů panských, kteréž se v Paprockého Diadochu připomínají, na pravý čas a pravé udání svedené. Snůška II, Věstník královské České společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 5/1892, 1893, s. 66, č. XV/17; I. Hlaváček a kol., Skryté edice a registry listin a listů k dějinám husitské revoluce (1419–1437). I. část, Táborský archiv 1, 1987, s. 17, č. 7.
- 41) V pozadí vzniku sekerkovských fals z třicátých a počátku čtyřicátých let 16. století stál zcela zřejmě zemský prubíř a vlastník Bezděkova a Toužetína, Jaroslav Sekerka ze Sedčic, snažící se prokázat tradovanou souvislost Sekerků s Vršovci a tedy i nárok na hraběcí titul. Na základě zprávy kroniky tak zvaného Dalimila o omilostnění Vršovců a obdaření erbem roku 1184 knížetem Bedřichem proto bylo sestaveno především zcela nově konstruované falsum na jméno tohoto panovníka s datem 11. února 1194 pro „hraběte“ Ratibora Vršovce, vedle amnestie a znaku mu udělující i hrad Přimdu. Na doplnění vzniknul i padělek listiny o tradičním pohřbívání Sekerků v postoloprtském opatství s datací 14. února 1320; jako formální vzor tu nejspíše posloužila o sto let mladší písemnost kláštera z 22. února 1420, výsledný dokument však nekonvenuje s dobovým diplomatickým územ českých klášterních skriptorií. Pro potřeby připravované schválení panovníkem byla současně padělána rovněž inzertní konfirmace obou dokumentů českým králem Vladislavem Jagellonským s datem 28. září 1507; falzátor sice využil formulář nepochybně pravé Vladislavovy listiny z onoho roku, avšak z období před datem králový jak české, tak uherské korunovace, 22. srpna a 21. září; při smyšlené dataci k 28. září 1507 tak má falsum chybně udané roky Vladislavova českého i uherského králování (srov. např. J. Macek, O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského (1471–1490), Sborník archivních prací II/1, 1952, s. 79). Publikování padělaných listin z let 1194 a 1320 v Hájkově Kronice české roku 1541 vytvořilo následně příhodnou půdu pro předložení Vladislavovy konfirmace obou dokumentů k potvrzení české královské kanceláři; samozřejmě nikoliv v podobě (byť domnělého) originálu, ale ve formě opisu (vidimátu) a s prohlášením „hodnověrných svědků“ o existenci autentické Vladislavovy konfirmace. Král Ferdinand I. pak skutečně 1. července 1543 všechny tři listiny potvrdil. Plně platnými ovšem falza učinila teprve další panovnícká konfirmace, 27. března 1666 vydaná císařem Leopoldem I. na prosby Jaroslava z Vršovce Sekerky ze Sedčic, hejtmana zasloužilého v protitureckých válkách, a na Leopoldův příkaz zanesená 5. května 1666 do zemských desk; Jaroslav neprodlal hned příští rok veškeré, do němčiny převedené dokumenty publikoval v tištěné rodové apologii. Srov. Národní archiv, fond Desky zemské větši, Praha, inv. č. 553, Kvaterny zelené zlatý druhý majestátův a privilegii 1663 (1664–1674), lit. C. 24; opisy veškerých písemností včetně příslušné doprovodné úřední agendy uchovává Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze (12. – 20. stol.), listiny, sign. LXXXIII. 20, fol. 46r–51r; v německém překladu pak J. G. v. Wrssowecz, *Sekerka und Sedczicz*, o. c. v pozn. 40, s. 3–17, Cap. II, III. Velmi přesně o sekerkovských falzech, s edicí veškerých základních písemností J. Herain, Znak Felixe hraběte Vršovce Sekerky ze Sedčic v paláci knížete Ferd. z Lobkovic v č. p. 1002-II v Praze. Zprávy Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy 5, 1913, s. 169–174 (edice s. 172–174); souhrnně i J. Pelant, Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů. Praha 2013, s. 402. Za velmi vstřícné zpřístupnění dokumentů z Archivu Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze děkuji paní Lence Klukové, archivářce a správkyni tohoto fondu.
- 42) K pověstem o Vršovcích jako zakladatelích opatství *Porta apostolorum* srov. V. Novotný, o. c. v pozn. 39, s. 695–696, pozn. 3.
- 43) *FRB II*, s. 262–264.
- 44) *CDB II*, s. 319–323, č. 321; *CDB III/1*, s. 97–100, č. 88; s. 107–108, č. 91.
- 45) Srov. zejm. Z. Štaffen, Petrologický výzkum západního průčelí kostela Nanebevzetí Panny Marie kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova. Zpravodaj STOP IV/4, 2002, s. 30–39; *tjž*, Petrologický průzkum portálu kostela Nanebevzetí Panny Marie kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova, in: V. Hašek – R. Nekuda – J. Unger edd., Ve službách archeologie IV. Sborník k 75. narozeninám Prof. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. Brno 2003, s. 169–171; v celkových souvislostech A. Flidr, Stavební omyly, záměrné návraty či snahy po modernitě? Osudy nejen západního portálu baziliky Porta coeli v Předklášteří u Tišnova. Opuscula historiae artium 59[54]/1–2, 2010, zvl. s. 5–10.

- 46) Ke špičkové architektuře letovického vrcholně gotického farního chrámu z poslední třetiny 14. století viz zejména *D. Líbal*, Gotická architektura, in: R. Chadraha ed., Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku. Praha 1984, s. 199; *týž*, o. c. v pozn. 16, s. 227–228; *B. Samek*, o. c. v pozn. 5, s. 337–342, č. 487, obr. 496, 497, plán 147; *týž*, Kostel sv. Prokopa. Kolem 1400. Letovice (okr. Blansko), in: I. Hlobil – M. Perútka edd., Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko. Olomouc 1999, s. 162–163, č. 78; *A. Flidr* – *M. Konečný* – *R. Štěpán*, o. c. v pozn. 5, s. 180–187, č. 20. Nepublikován opět zůstává stavebněhistorický průzkum: *J. Sadílek*, Letovice kostel sv. Prokopa. Stavebně historický průzkum. Olešnice na Moravě 2006, rkp. Za laskavé poskytnutí manuskriptu náleží dík jeho autorovi.
- 47) Srovnej kupř. bohatě pojednané románské a raně gotické architektonické články, velmi pravděpodobně pocházející z neznámé sakrální stavby, sekundárně užitě ve zdvu biskupského hradu Melice, založeného Janem Volkem ve třicátých letech 14. věku; viz *V. Mencl*, Románská Pustiměř, Zprávy Okresního vlastivědného musea ve Vyškově 4, leden 1957, s. 5–6; *J. Zháňel*, Biskupský hrad Melice 1, Zprávy Vlastivědného musea ve Vyškově 71, červenec 1967, s. 6–21; *týž*, Biskupský hrad Melice 2, Zprávy Vlastivědného musea ve Vyškově 72, říjen 1967, s. 48, 53–55, 59–61, obr. 23–27, 29–31; *L. Konečný*, Výsledky stavebně-historického a archeologického průzkumu rotundy sv. Pantaleona v Pustiměři 1977–1978, Archaeologia historica 11, 1986, s. 344, 349–350, obr. 16; *P. Bolina*, Pustiměř – průsečík několika problémů moravské historie, in: T. Durdík ed., Sborník Společnosti přátel starožitností 4. PhDr. et JUDr. Dobroslavu Líbalovi k významnému životnímu jubileu. Praha 1996, s. 91–92, 94, obr. 2; *M. Plaček*, 2001, o. c. v pozn. 5, s. 377–378, obr. 718. Problematiky pověřenečního či profánního užití jednotlivých součástí konsekrovaných staveb se na příkladu středověkých křtitelnic a „kostelního prachu“ nedávno dotknul *R. Lavička*, Středověké kamenné křtitelnice ze 14. až 16. století na jihu a jihozápadě Čech. Typologie, tvarosloví, výzdoba, Průzkumy památek XXX, č. 1, 2023, s. 13–19.
- 48) Staré a Nové Benátky, Česká Třebová, Domažlice, Duchcov, Smilův, nyní Havlíčkův Brod, Horšovský Týn, Jemnice, Jevíčko, Jihlava, Kašperské Hory, Kladruby, Klatovy, Starý a Nový Knín, Kostelec nad Lábem, Kouřim, Kravaře, Litovel, Mašfův, Mladá Boleslav, Mnichov, Mýto, Netolice?, Ostrov, Pelhřimov, Planá, Řevnice?, Stříbro, Svitavy, Tachov?, Tasov?, Telč, Tovačov, Týn nad Vltavou?, Žiželice. Viz souborně *K. Kuča*, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I–VIII [A–Ž]. Praha 1996–2011, passim.
- 49) Viz *A. Štrof*, O obci. 1. Archeologie a geologie, in: Obec Bořitov v proměnách času. Bořitov – Brno 2024, s. 7–9.
- 50) K dobršským sakrálním objektům, farnímu kostelu Panny Marie ve vsi a kapli sv. Jana a Pavla na nedalekém návrší, zřejmě shodně vystavěným někdy v třicátých letech 13. století, viz *A. Merhautová*, o. c. v pozn. 33, s. 60, 61, 110–112, obr. 145; *J. Kuthan*, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice 1977, s. 94–95, 193–194, 293, obr. 57–63; *F. Kašička*, Prostředí feudálního sídla a církve v jihočeské vesnici – Dobř (okres Strakonice), Archaeologia historica 21, 1996, s. 121–124, obr. 1–3. Speciálně ke kapli sv. Jana a Pavla pak *J. Škabrada* – *J. Anderle*, Příspěvek ke stavebně technické charakteristice románských věží, Muzejní a vlastivědná práce 29/4 – Časopis Společnosti přátel starožitností 99, 1991, s. 229–234.
- 51) Úvahy o králi jako primárním vlastníkovi a tedy i stavebníkovi hradů v Blatné i Jindřichově Hradci, včetně jejich kaplí, lze považovat za neudržitelný, historickými prameny nepodložený konstrukt Tomáše Durdíka; viz kupř. *T. Durdík*, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 1999, s. 16, 17, 67–68, 229–232, obr. 96, 98. K Jindřichovu Hradci jako prestižní stavbě Vítkovců srov. zejména *J. Klápště*, Poznámky o sociálních souvislostech počátků šlechtických hradů v českých zemích, Archeologické rozhledy LV, 2003, s. 790–791, 796–797; *týž*, Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2005, s. 132–134, 141–142; *týž*, The Czech Lands in Medieval Transformation. Leiden – Boston 2012, s. 67–68, 92–93, 142–144, 150–152. Rovněž Blatná byla podle písemných dokladů jednoznačně od druhé třetiny 13. věku v rukou významného rodu spřízněného s Bavori ze Strakonice, na konci téhož století pak již přímo v moci Bavorů (1235, 1237 Vyšemír, 1243, 1251, 1253, 1262 Předota s bratry Bavorem a Dluhomilem, 90. léta 13. věku Bavor ze Strakonice a 1315 jeho bratr Mikuláš; *CDB III/1*, s. 123–124, č. 104; s. 192–193, č. 158; *CDB IV/1*, s. 114–116, č. 34, 35; s. 391–392, č. 225; *CDB V/1*, s. 39–40, č. 6; s. 496–501, č. 335; *DSPF*, s. 57–58, č. 49; *FRA XXXVII*, s. 53–58, č. 22. O obou zmíněných hradních kaplích aktuálně, s akceptováním hypotéz Tomáše Durdíka *F. Záruba*, Hradní kaple I. Do-
ba přemyslovská. Praha 2014, s. 37–38, 68–71, 96–97, 103, 108–118, obr. 16, 59, 63, 68–74, 78, s další literaturou; nověji (poněkud zkrácenlivěji) *týž*, Hrady doby přemyslovské I. Královské hrady, biskupská sídla, Chebsko. Praha 2023, s. 152–154, 200–212, 483, 484, obr. 88–90, 144–146, 151–153.
- 52) Srov. např. nově *T. Sommer*, Víra, zbožnost, mecenát. Páni z Ronova a Přibyslavi a církve ve středověku. Olomouc 2018, s. 14, 65, 90–92, 102–105, 160–162.
- 53) Písemné prameny ke kaplím na zámku v Letovicích v 17. – 19. věku sebral a vyhodnotil zejména *J. Sadílek*, o. c. v pozn. 6, s. 12, 13, 15, 19, 21–25; dále i *F. Kašička* – *L. Lancinger* – *J. O. Eliáš*, o. c. v pozn. 2, s. 58–60; *G. Wolný*, Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. II. Abtheilung. Brünner Diöcese. II. Band. Brünn 1858, s. 245–246, 250. Velmi přesnou vedutu zámku (hradu) v Letovicích patrně z první třetiny 18. století, v podobě před velkou barokní přestavbou, publikoval kupříkladu *M. Plaček*, 2001, o. c. v pozn. 5, s. 344, obr. 650.
- 54) *J. Sadílek*, o. c. v pozn. 6, s. 119–122; versus *F. Kašička* – *L. Lancinger* – *J. O. Eliáš*, o. c. v pozn. 2, II. Grafická část, plány; *F. Kašička*, o. c. v pozn. 2, s. 188–189, obr. 12–14; srov. např. *M. Plaček*, 2001, o. c. v pozn. 5, s. 344, obr. 649.
- 55) Vedle kostela třebíčského proboštství v Měříně a patrně i baziliky břevnovského proboštství v Rajhradě, kde lze počítat s účastí třebíčské klášterní huti již ve třicátých a čtyřicátých letech 13. věku, je běžně uvažováno o jejím podílu na vzniku některých mladších staveb na západní Moravě, kladených do padesátých let 13. století, zejména farních kostelů v Třebíči a v Čáslavicích. Srov. obecně *Z. Kudělka*, Románská architektura na Moravě, in: R. Chadraha ed., o. c. v pozn. 46, s. 86–88; dále k jednotlivým lokalitám *týž*, Kostel a obytné stavení románského dvorce v Čáslavicích, Umění XXVIII, č. 4, 1980, s. 380–381; *B. Samek*, o. c. v pozn. 35, s. 341, č. 123; *týž*, o. c. v pozn. 5, s. 466–469, č. 557, obr. 680–686; *D. Líbal*, o. c. v pozn. 16, s. 54, 500.

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ VYSOKOŠKOLSKÉ PRÁCE

- Anonym* 1958: Co se stalo a nestalo, in: Literární noviny. Týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky, roč. VII, č. 45 – 8. listopadu 1958, s. 2.
- Bachmann, E.* 1977: Vorromanische und romanische Architektur in Böhmen, in: E. Bachmann ed., Romanik in Böhmen. Geschichte, Architektur, Malerei, Plastik und Kunstgewerbe. München, s. 19–137.
- Bartušek, A.* 1969: Umělecké památky Třebíče. Brno.
- Bohác, Z.* 1968: K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie, Československý časopis historický XVI, s. 571–584.
- Bohác, Z.* 1972: Patrocinia románských kostelů v Čechách, Historická geografie 8, s. 31–52.
- Bohác, Z.* 1973: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, Československý časopis historický XXI, s. 369–388.
- Bolina, P.* 1996: Pustiměř – průsečík několika problémů moravské historie, in: T. Durdík ed., Sborník Společnosti přátel starožitností 4. PhDr. et JUDr. Dobroslavu Líbalovi k významnému životnímu jubileu. Praha, s. 91–98.
- Bolina, P.* 2005: Byl hrad Svojanov u Poličky posledním centrem tzv. úsobrné provincie? (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí II.), Časopis Matice moravské CXXIV, č. 1, s. 3–46.
- Čihalík, M.* 2005: Pasportizace zámku v Letovicích – doplnění. S. 1., rkp.
- Doležel, J.* 2019: Nové poznatky k nejstarším dějinám Víšek u Boskovic, RegionPress 2019/16, s. 12.
- Durdík, T.* 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T.* – *Bolina, P.* 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha.
- Fišer, R.* 2004: Třebíč. Z historie benediktinského opatství. Třebíč.
- Fišer, R.* – *Kučerňáková, E.* – *Uhlíř, J.* 2001: Benediktinský klášter v Třebíči. Třebíč.
- Flidr, A.* 2010: Stavební omyly, záměrné návraty či snahy po modernitě? Osudy nejen západního portálu baziliky Porta coeli v Předklášteří u Tišnova, Opuscula historiae artium 59[54]/1–2, s. 4–29.
- Flidr, A.* 2020: Kostely s refugiální funkcí, in: P. Vítámvás ed., Šlechtický rod pánů z Boskovic. Ve znamení stříbrného hřebene. Katalog výstavy 18. 9. 2020 – 4. 4. 2021, Muzeum regionu Boskovicka. Boskovice, s. 92–96.

- Flidr, A. – Konečný, M. – Štěpán, R. 2014: Průvodce krajinou hradů. Středověké památky v povodí Svatavy a Svitavy. Kroměříž.
- Foltýn, D. – Patrný, M. – Sommer, P. – Šrámek, J. 2016: Postoloprty. Zaniklé benediktinské opatství s kostelem Panny Marie (okres Louny, Česká republika), in: D. Foltýn – P. Mašková – P. Sommer edd., Benediktini a střed Evropy. Křesťanství, kultura, společnost (800–1300). Praha, s. 338–339.
- Hájek z Libočan, V. 1541: Kronika česká. Praha.
- Herain, J. 1913: Znak Felixe hraběte Vršovce Sekerky ze Sedčic v paláci knížete Ferd. z Lobkovic v č. p. 1002-II v Praze, Zprávy Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy 5, s. 169–174.
- Hlaváček, I. a kol. 1987: Skryté edice a registry listin a listů k dějinám husitské revoluce (1419–1437). I. část, Táborský archiv 1, s. 8–56.
- Hosák, L. 1931: Vlastivěda Boskovska. VIII. Dějiny Boskovska. 1. Do válek husitských. Boskovic.
- Hosák, L. 1954: Středověká kolonizace na horní Svitavě, Časopis Společnosti přátel starožitností LXII, s. 21–27.
- Hosák, L. 1964: Historický místopis hradského obvodu olomouckého do pol. 14. století, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica VII, s. 45–90.
- Hosák, L. 1965: Historický místopis okresu Blansko v období feudalismu. Blansko.
- Houdek, V. 1899: Románské exkurse na Moravě. 25. Kostel sv. Jiří v Bořitově, Method XXV/1, 2, s. 9–11.
- Jan, L., 2000: Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Brno.
- Janiš, D. 1999: Institucionální základy zemského práva na Moravě ve 13. a 14. století (zeměpanská správa – zemský soud a sněm – zemské desky). Disertační práce obhájená na Katedře dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy university. Brno, rkp.
- Janiš, D. 2013: Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku. Brno.
- jk 1958: Zápisiček, in: Literární noviny. Týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky, roč. VII, č. 36 – 6. září 1958, s. 2.
- Jokeš, P. 2013: Soupis patrocinii na jižní Moravě, Časopis Matice moravské CXXXII, s. 113–149.
- Jokeš, P. 2014: „... beate Marie virginis gloriose, in cuius honorem eadem parrochialis ecclesia sit consecrata...“ Pohledy do světa středověkých patrocinii na jižní Moravě, Časopis Matice moravské CXXXIII, s. 3–24.
- Jokeš, P. 2016: Medieval South Moravian patron saints – a survey, Seszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego – Prace historyczne 143/3, s. 481–499.
- Kašička, F. 1996: Prostředí feudálního sídla a církve v jihočeské vesnici – Dobrš (okres Strakonice), Archaeologia historica 21, s. 121–129.
- Kašička, F. 2006: Letovice na Moravě – stavební vývoj a proměny zámeckého souboru, Castellologica bohemica 10, s. 181–198.
- Kašička, F. – Lancinger, L. – Eliáš, J. O. 1975: Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů Praha – Pasportizace památkových objektů Jihomoravského kraje. Státní zámek Letovice. I. Textová část. II. Grafická část. Praha (rukopis uložen v NPÚ ÚOP Brno, Archiv map a plánů, inv. č. 4-4-10045/1, 4-4-6322/10).
- Klápště, J. 2003: Poznámky o sociálních souvislostech počátků šlechtických hradů v českých zemích, Archeologické rozhledy LV, s. 786–800.
- Klápště, J. 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Klápště, J. 2012: The Czech Lands in Medieval Transformation. Leiden – Boston.
- Kolář, M. 1887: O potomcích Vršovců, Památky archeologické a místopisné XIV/IV, sl. 171–176; XIV/V, sl. 229–236.
- Konečný, L. 1984: Letovice – zámek (okr. Blansko), 13. – 16. století. Zjišťovací výzkum KSSPOP v Brně, in: P. Michna ed., Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1983, Vlastivědný věstník moravský XXXVI/3, s. 337.
- Konečný, L. 1986: Výsledky stavebně-historického a archeologického průzkumu rotundy sv. Pantaleona v Pustiměři 1977–78, Archaeologia historica 11, s. 329–358.
- Kopal, P. 2002: Neznámý známý rod. Pokus o genealogii Vršovců, Sborník archivních prací LI/1, s. 3–84.
- Kopřiva, M. 2015: Zámek Letovice. Historie, obnova, současné využití. Bakalářská práce obhájená na Ústavu hudební vědy (Sdružená učenovědná studia) Filosofické fakulty Masarykovy university. Brno, rkp.
- Koudelka, M. – Hasoň, Z. 1997: Hradý okresu Blansko. Boskovic.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 2000: Hradý českého Slezska. Brno – Opava.
- Koutek, J. 1936: O stavivu třebské basiliky, Od Horácka k Podyjí XII, č. 6–7, s. 98–100.
- Koutek, T. 2014: Románské kostely Čech. Praha.
- Kovář, M. 2015: Katalog architektonických detailů, in: M. Kovář ed., Cisterciácký klášter Hradiště nad Jizerou. Sborník příspěvků k jeho dějinám a architektuře. Praha, s. 166–201.
- Kovář, M. 2015: Příspěvek k poznání gotické architektury kláštera cisterciáků v Hradišti nad Jizerou, in: M. Kovář ed., Cisterciácký klášter Hradiště nad Jizerou. Sborník příspěvků k jeho dějinám a architektuře. Praha, s. 86–165.
- Kroupa, P. 2015: Gotický rostlinný dekor bývalého cisterciáckého kláštera Hradiště, in: M. Kovář ed., Cisterciácký klášter Hradiště nad Jizerou. Sborník příspěvků k jeho dějinám a architektuře. Praha, s. 74–85.
- Kroupa, P. 2019: Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století. Praha.
- Kroupa, P. 2021: Gotický rostlinný dekor na evropských stavbách 12. a 13. století. Praha.
- Kubín, P. 2006: Kanonizace svatého Prokopa v roce 1204, in: P. Sommer ed., Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa. Praha, s. 104–116.
- Kubín, P. 2011: Sedm přemyslovských kultů. Praha.
- Kuča, K. 1996–2011: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I–VIII [A–Ž]. Praha.
- Kudělka, Z. 1980: Kostel a obytné stavení románského dvorce v Čáslavcích, Umění XXVIII, č. 4, s. 380–381.
- Kudělka, Z. 1984: Románská architektura na Moravě, in: R. Chadraba ed., Dějiny českého výtvarného umění. I/1. Od počátků do konce středověku. Praha, s. 74–91.
- Kuthan, J. 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice.
- Kuthan, J. 1982: Architektura v přemyslovském státě 13. století, in: J. Kuthan ed., Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy – Praha, s. 181–351.
- Kuthan, J. 1994: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely. Vimperk.
- Kuthan, J. 2014: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura. Praha.
- Kuthan, J. 2018: Dílo knížat a králů z rodu Přemyslovců. Praha.
- Lavička, R. 2023: Středověké kamenné křtitelnice ze 14. až 16. století na jihu a jihozápadě Čech. Typologie, tvarosloví, výzdoba, Průzkumy památek XXX, č. 1, s. 3–74.
- Libal, D. 1974: Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách (recenze), Umění XXII, s. 160–175.
- Libal, D. 1984: Gotická architektura, in: R. Chadraba ed., Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku. Praha, s. 145–215.
- Libal, D. 2001: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.
- Lipka, F. 1899: Kostel ve Viskách, Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci XVII, č. 65, s. 15–18.
- Lipka, F. 1903: Kostel v Bořitově a památnosti jeho, Časopis Moravského musea zemského III, s. 1–13, přílohy obr. 1, 7.
- Lipka, F. 1904: Soupis zvonů na Boskovsku. Řada I, Časopis Moravského musea zemského IV, s. 18–42.
- Macek, J. 1952: O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského (1471–1490), Sborník archivních prací II/1, s. 45–122.
- Malach, R. 2011: Raně středověké osídlení Lysické sníženiny a Malé Hané. Bakalářská diplomová práce obhájená na Ústavu archeologie a museologie Filosofické fakulty Masarykovy university. Brno, rkp.
- Mašín, J. 1954: Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě. Praha.
- Matějka, B. 1898: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. IV. Politický okres roudnický. Díl I. Praha.
- Mencl, V. 1950: Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury, Zprávy památkové péče 10, č. 1, s. 1–24, přední strana obálky.
- Mencl, V. 1957: Románská Pustiměř, Zprávy Okresního vlastivědného musea ve Vyškově 4, leden 1957, s. 1–6.
- Merhautová, A. 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Merhautová, A. – Třeštík, D. 1983: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha.
- Měřinský, Z. 1978: Archeologické nálezy z Letovic (okr. Blansko), Přehled výzkumů 1976, s. 77–78, tab. 16.
- Nečas, M. 2010: Obnova a nové využití kulturní památky v soukromém vlastnictví. Magisterská diplomová práce obhájená na Ústavu hudební vědy (Management v kultuře) Filosofické fakulty Masarykovy university. Brno, rkp.

- Novotný, V. 1913: České dějiny. Dílu I. část II. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha.
- Paprocký z Glogol a z Paprocké Vůle, B. 1602: Diadochos, id est successio: jinak Posloupnost knížat a králův Českých, biskupův i arcibiskupův Pražských a všech třech stavův slavného království Českého, to jest panského, rytířského a městského, krátce sebraná a vydaná. Knihy třetí. O stavu rytířském a rozmnožení jeho, jak dávno a odkud který rod a erb do tohoto království přišel. Praha.
- Pelant, J. 2013: Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů. Praha.
- Pilnáček, J. 1930: Staromoravští rodové. Vídeň.
- Plaček, M. 1988: K vývoji hradů v povodí Svitavy, *Archaeologia historica* 13, s. 307–320.
- Plaček, M. 1996: Hradby a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Plaček, M. 1999: Letovice (okres Blansko). Zámek, in: I. Hlobil – M. Perůtka edd., *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. III. Olomoucko. Olomouc, s. 162, č. 77.
- Plaček, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha (2. vydání 2007).
- Pojsl, M. 1990: Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera. Brno.
- Popp, E. 1972: Die Patrozinien der böhmischen Länder in vorhussitischer Zeit. Ein Bestandsaufnahme, *Bohemia* 13/1, s. 44–130, 467–468, 475–476.
- Prix, D. 2009: Hlava první (796–1310), in: P. Kratochvíl ed., *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada architektura*. Praha – Litomyšl, s. 7–104.
- Profantová, N. – Vích, D. 2008: Raně středověké osídlení Malé Haně na pomezí Čech a Moravy, *Přehled výzkumů* 49, s. 133–164.
- Procházka, R. 2014: Raně středověké osídlení (2. pol. 6. století – 1200), in: Z. Jarůšková – A. Štrof edd., *Pravěk Boskovicka*. Boskovice, s. 229–268, barevná příloha s. 363–368.
- Prokop, A. 1904: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. III. Band. Wien.
- Přichystal, A. 2025: Petrografické posouzení architektonického článku ze zámku Letovice. Brno, rkp.
- Raab, A. 1909: Die mährischen Kirchen, ihre Namen und die kulturgeschichtliche Bedeutung derselben, *Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums* IX/1, s. 68–91.
- Richter, V. 1956: Hraniční hvozd v okolí Mor. Třebovska, *Časopis Společnosti přátel starožitností* LXIV, s. 141–161.
- Sadílek, J. 1999: Letovice (okr. Blansko). Zámek. Středověk (15. stol.). Novověk. Záchraný výzkum, *Přehled výzkumů* 40 (1997–1998), s. 343–344.
- Sadílek, J. 2000: Nová zjištění na zámku v Letovicích, *Castellologica bohemica* 7, s. 379–381.
- Sadílek, J. 2006: Letovice kostel sv. Prokopa. Stavebně historický průzkum. Olešnice na Moravě, rkp.
- Sadílek, J. 2006: Letovice zámek. Stavebně historický průzkum. Olešnice na Moravě, rkp.
- Samek, B. 1994: Umělecké památky Moravy a Slezska 1 [A/I]. Praha.
- Samek, B. 1999: Kostel sv. Prokopa. Kolem 1400. Letovice (okr. Blansko), in: I. Hlobil – M. Perůtka edd., *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. III. Olomoucko. Olomouc, s. 162–163, č. 78.
- Samek, B. 1999: Umělecké památky Moravy a Slezska 2 [J/N]. Praha.
- Sedláček, A. 1893: Listy ze ztracených archivů panských, kteréž se v Paprockého Diadochu připomínají, na pravý čas a pravé udání svedené. Snůška II, *Věstník královské České společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná* 5/1892, s. 47–78.
- Sedláček, A. 1923: Hradby, zámky a tvrže Království českého 14. Litoměřicko a Žatecko. Praha.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika. Část zvláštní. Praha.
- Sedláček, A. 2002: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Atlas erbů. Čechy (2. část). Edice (V. Růžek ed.). Praha.
- Sedláček, A. 2003: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 4. Atlas erbů. Morava. Edice (V. Růžek ed.). Praha.
- Slepička, M. 2022: Kult populárního raně středověkého světce sv. Jiljí v českých zemích od jeho počátků až po konec středověku, *Historica – revue pro historii a příbuzné vědy* 13/2, s. 97–119.
- Sommer, J. 1998: Věž kostela v Ředhošti a její obranná funkce ve středověku, *Průzkumy památek* V, č. 2, s. 92–99.
- Sommer, P. 2006: Svatý Prokop a jeho kult ve středověku, in: P. Kubín – H. Pátková – T. Petráček edd., *Světcí a jejich kult ve středověku*. České Budějovice, s. 261–281.
- Sommer, P. 2007: Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve. Praha.
- Sommer, P. 2010: Der heilige Prokop und sein Kult im Mittelalter, in: E. Doležalová a kol., *Die Heiligen und ihr Kult im Mittelalter (Colloquia mediaevalia Pragensia 11)*. Praha, s. 275–297.
- Sommer, T. 2018: Víra, zbožnost, mecenát. Páni z Ronova a Přibyslavi a církve ve středověku. Olomouc.
- Safránek, P. – Reibl, P. 1998: Sakrální stavby okresu Blansko. Boskovice.
- Škabrada, J. – Anderle, J. 1991: Příspěvek ke stavebně technické charakteristice románských věží, *Muzejní a vlastivědná práce* 29/4 – *Časopis Společnosti přátel starožitností* 99, s. 229–234.
- Šlézar, P. 2023: Olomoucké knížectví Přemysla Otakara I. (1201–1212). Olomouc.
- Šrámek, J. 2016: Mezi normou, reformou a praxí. Proboštství benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku. Olomouc.
- Štaffen, Z. 2002: Petrologický výzkum západního průčelí kostela Nanebevzetí Panny Marie kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova, *Zpravodaj STOP IV/4*, s. 30–39.
- Štaffen, Z. 2003: Petrologický průzkum portálu kostela Nanebevzetí Panny Marie kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova, in: V. Hašek – R. Nekuda – J. Unger edd., *Ve službách archeologie IV*. Sborník k 75. narozeninám Prof. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. Brno, s. 169–171.
- Štědrý, F. 1897: Z bývalého dekanátu Slánského. 2. Filiální kostel sv. Jiljí v Ředhošti, *Method* XXIII/9, 10, s. 100–104.
- Štětina, J. 2020: Hrad Letovice, in: P. Vítámvás ed., *Šlechtický rod pánů z Boskovic*. Ve znamení stříbrného hřebene. Katalog výstavy 18. 9. 2020 – 4. 4. 2021, *Muzeum regionu Boskovicka*. Boskovice 2020, s. 50.
- Štrof, A. 2024: O obci. 1. Archeologie a geologie, in: *Obec Bořitov v proměnách času*. Bořitov – Brno, s. 4–9.
- Uhlíř, J. 1978: Město a klášter v období vrcholného feudalismu (1250–1420), in: J. Uhlíř ed., *Třebíč. Dějiny města I*. Brno, s. 31–43, obr. přílohy na s. 44–46.
- Uhlíř, J. 2002: Klášterní kostel trebičských benediktinů a jeho architektura, in: L. Jan – P. Obšusta edd., *Ve stopách sv. Benedikta*. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči. Brno, s. 231–243.
- Veselý, J. 1893: *Geschichte der fürstlich Schwarzenberg'schen Domaine Postelberg*. Prag.
- Wihoda, M. 1989: Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století, *Časopis Matice moravské* CVIII, č. 1, s. 77–87.
- Wihoda, M. 1995: Geneze moravské šlechty, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, řada C, 2, s. 23–41.
- Wihoda, M. 2019: Vladislav Jindřich. Praha (2., přepracované vydání).
- Wolný, G. 1858: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*. II. Abtheilung. Brünn. Diöcese. II. Band. Brünn.
- Wrssowecz, *Sekerka und Sedczicz Graf von, J. ed. 1667: Analecta historica, und Antapologia, uber etliche contenta, deren durch Friedrich der Aeltern von Aschenfeld in Druck gegebenen Salhausischen Genealogiae, und dero Continuation, das uhralt graeflich Wrssoweczische Geschlecht betreffend*. Dresden.
- Zapletalová, D. 2020: Dva brněnské románské emporové kostely a jejich vztah k další brněnské zděné architektuře. Co prozrazuje krinoidový vápenc?, *Brno v minulosti a dnes* 33, s. 11–42, 403, II–III, barevné přílohy B1–B3.
- Záruba, F. 2014: Hradní kaple I. Doba přemyslovská. Praha.
- Záruba, F. 2023: Hradby doby přemyslovské I. Královské hradby, biskupská sídla. Chebsko. Praha.
- Zháněl, J. 1967: Biskupský hrad Melice 1, *Zprávy Vlastivědného muzea ve Vyškově* 71, červenec 1967, s. 1–34.
- Zháněl, J. 1967: Biskupský hrad Melice 2, *Zprávy Vlastivědného muzea ve Vyškově* 72, říjen 1967, s. 37–63.
- Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských. 1198–1253. Proměna státu a společnosti. Praha.

PRAMĚNY

Edice

- AČ XLIV: Archiv český XLIV. Listinné garance náboženských poměrů na šlechtických panstvích v Čechách a na Moravě (1436–1620). J. Hrdlička ed., Praha 2024.
- CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. G. Friedrich ed., Pragae 1904–1907.
- CDB II: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. G. Friedrich ed., Pragae 1912.

- CDB III/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1. G. Friedrich ed., Pragae 1942.
- CDB III/2: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2. G. Friedrich – Z. Kristen edd., Pragae 1962.
- CDB IV/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1. J. Šebánek – S. Dušková edd., Pragae 1962.
- CDB V/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. J. Šebánek – S. Dušková edd., Pragae 1974.
- CDB V/2: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2. J. Šebánek – S. Dušková edd., Pragae 1981.
- CDB VI/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI/1. Z. Svíták – H. Krmíčková – J. Krejčíková – J. Nechutová edd., Pragae 2006.
- CDM IV: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV. A. Boczek ed., Olomucii 1845.
- CDM V: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. J. Chytil ed., Bru-nae 1850.
- Dalimil: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. 2. Vydání textu a veškerého textového materiálu. J. Daňhelka – K. Hádek – B. Havránek – N. Kvítková edd., Praha 1988.
- DSPF: Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II. J. Loserth ed., Prag 1896.
- FRA XXXVII: Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserstiftes Goldenkron in Böhmen / Fontes rerum Austriacarum – Oesterreichische Geschichts-Quellen. Zweite Abtheilung. Diplomataria et acta. XXXVII. M. Pangerl ed., Wien 1872.
- FRB II: Fontes rerum Bohemiarum II. J. Emler – V. V. Tomek edd., Praha 1874.
- KPMB: Knihy počtů města Brna z let 1343–1365. B. Mendl ed., Brno 1935.
- PKMB: Pamětní kniha města Brna z let 1343–1376 (1379). M. Flodr ed., Brno 2005.
- MZD II: Moravské zemské desky. Kraj olomoucký. II. 1480–1566. F. Matějka ed., Brno 1948.

Nevydané prameny

- Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně, č. 0 501 (Ústřední seznam kulturních památek – zámek Letovice).
- Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně, Spisovna fotografií, tak zvaný Nový fotoarchiv, inv. č. 1 209, 1 211.
- Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze (12.–20. stol.), listiny, sign. LXXXIII. 20.
- Národní archiv, fond Desky zemské větší, Praha, inv. č. 553, Kvaterní trhový zeleně zlatý druhý majestátův a privilegií 1663 (1664–1674).

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Kyncl, J. – Kyncl, T., DendroLab Brno. Databáze datovaných objektů – Dendrochronologie.cz, <https://docs.google.com>
- Základní geologická mapa České republiky 1 : 50 000, <https://mapy.geology.cz>
- Zámek Letovice, <http://www.zamekletovice.cz>

DAS FRÜHGOTISCHE KAPITELL IM SCHLOSS LETOVICE

Das Schloss in Letovice (*Lettowitz*, Bez. Blansko) in Nordwestmähren wurde durch eine Reihe Umbauten von einer ursprünglich gotischen Burg in die heutige Gestalt geformt; als Aufgabe für die weitere Forschung bleibt eine nähere Erkenntnis seiner architektonischen Entwicklung (vgl. Abb. 1; 2). Einen außerordentlichen Fund in diesem Kontext stellt das neu registrierte und dokumentierte, sekundär im Erdgeschoss des Südwestflügels eingemauerte frühgotische Knospen-Dienstkapitell von einem außerordentlichen formalen Niveau dar (Abb. 3). Den bislang zugänglichen Informationen gemäß ist die Translozierung des damals frei innerhalb eines Schlosstraktes deponierten Bauglieds an seine heutige Stelle binnen der Jahre 2004–2011 erfolgt. Es möge somit aus den abgebauten Einmauerungen oder manchen Aushüben im Schlosskomplex bei den vorherigen Renovierungsarbeiten gestammt haben; eine Zufuhr aus einer anderen Örtlichkeit erscheint als weniger wahrscheinlich.

Es handelt sich typologisch um ein frühgotisches symmetrisches fünfeckiges Knospenkapitell von einem polygonalen (fünfeitigen) Wanddienst; die Gesamthöhe beträgt 33 cm, die Kapitellbreite 40 cm, die abgemessene Breite x Tiefe des Fragments 62 x 36 cm. Das an beiden Seiten mit plastischen Ringen abgesetzte Kapitell trägt den Dekor von sechs nach oben gebogenen schwertförmigen Blättern, die die heute verschwundenen Knospen abschlossen. Vier Blätter an den Kanten des Kapitells sind am unteren Teil mit doppelten Palmetten geschmückt, die oberen eingekehlten Lücken zwischen einzelnen Blättern beenden je zu drei abgerundeten Blättern, die die „kronenartige“ Einsäumung bilden (Abb. 4–6).

Die Absenz der Fundumstände erschwert grundsätzlich die Betrachtungen über die kulturhistorischen Zusammenhänge der Entstehung des Kapitells und die Architektur, für die es bestimmt war. Dem verwendeten Gestein gemäß, dem Cenomanium-Sandstein, der für die nächste Umgebung von Letovice charakteristisch ist, das Detail kann einen Teil der Ausstattung eines Sakralbaus sowohl in Letovice, als auch in der weiteren Umgebung dargestellt haben. Allein in Letovice kommen der Vorgängerbau der Pfarrkirche d. hl. Prokop, deren jetzige Gestalt der Neubau aus dem letzten Drittel des 14. Jahrhunderts ist, aber auch ein bislang unbekannter Sakralbau auf dem Burghügel oder die Kapelle der ältesten Lettowitzer Burg in Frage. Im Fall der lokalen Provenienz bietet sich der Zusammenhang mit den Herren von Ředhošť als den bereits im zweiten Viertel des 13. Jahrhunderts bedeutenden Adligen und damaligen Besitzern von Letovice dar, die mit wichtigen Landesämtern bekleidet waren. Es handelte sich vor allem um Vok v. Ředhošť, der in den Schriftquellen in den Jahren 1224–1238 erinnert wurde; zwischen den Jahren 1228–1234 als Olmützer Kammerherr und 1233–1236 abwechselnd als Burggraf der markgräflichen Burgen Hradec nad Moravicí (*Grätz*) und in Olomouc (*Olmütz*).

Ganz eindeutig ist hingegen der Zusammenhang des Lettowitzer Kapitells mit dem architektonischen Spitzenschaffen der seit Ende der 1220er Jahre die Benediktinerstiftsbasilika in Třebíč (*Trebitsch*) aufbauenden Bauhütte. Die detailreichen Bauglieder lassen sich vor allem in der Krypta der Trebitscher Kirche finden, die lockereren Analogien dann ebenfalls im Formenapparat der großen Zisterzienserklöster in Böhmen und Mähren (Hradiště nad Jizerou /*Kloster*/, Velehrad /*Wellehrad*/, Abb. 7–13). Die engste Verknüpfung mit der Trebitscher Abteikirche ermöglicht es, das Lettowitzer Kapitell genauer zu Ende der 1220er oder in die 1230er Jahre zu datieren. Das Lettowitzer Bauelement erweitert zugleich die nicht große Gruppe der von der Trebitscher Hütte gebauten Bauten um einen weiteren, auch wenn nicht sicheren Bau. Es zählt somit zusammen mit der Basilika in Měřín (*Wollein*, Bez. Žďár nad Sázavou/*Saar*) und wohl auch der entsprechenden Bauphase der Propsteikirche in Rajhrad (*Raigern*, Bez. Brno/*Brünn-Land*) zu den Belegen des frühesten Schaffens dieser außerordentlichen Professionsgruppierung.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Letovice (Lettowitz, Bez. Blansko), Schloss. Der Schlosskern in der Ansicht von Südosten (alle Fotos J. Doležel, 2025, falls nicht anders angeführt).

Abb. 2: Letovice, Schloss, Schlosskern, Grundriss vom Erdgeschoss, bauhistorische Analyse von F. Kašička (F. Kašička, s. Anm. 2, S. 188, Abb. 12); mit Schwarz angelegt – einzelne gotische Phasen; kreuzschraffiert – renaissancezeitliche Bauetappen; schrägschraffiert – barockzeitliche Umgestaltungen; doppelte Schrägschraffur – klassizistische und neugotische Ausbauten. Roter Pfeil zeigt die Lage des eingemauerten frühgotischen Kapitells im Südwestflügel des Schlosses (grafische Gestaltung M. Filip).
Abb. 3: Letovice, Schloss. Heutige Situierung des frühgotischen Kapitells am Fuß der linken (südlichen) Laibung des Durchbruchs innerhalb vom Südostflügel des Schlosses.

Abb. 4: Letovice, Schloss. Frühgotisches Kapitell, mäßige Untersicht von rechts (die Abb. 4–6 und 13 A zeigen es in der um 180° gedrehten Funktionsposition).

Abb. 5: Letovice, Schloss. Frühgotisches Kapitell, Frontansicht.

Abb. 6: Letovice, Schloss. Frühgotisches Kapitell, Detailaufnahme, mäßige Untersicht von links, deutliche Gliederung der eingekehlten Flächen zwischen den Blättern durch den „kronenartigen“ Dreizackensaum.

Abb. 7: Hradiště nad Jizerou (Kloster, Bez. Mladá Boleslav/Jungbunzlau), das verschwundene Zisterzienserkloster. Vierung der ehemaligen Kirche, Dienstkaptell an der Grenze zwischen dem Querschiffnordarm und dem Chor der marianischen Konventskirche (Foto P. Kroupa, 1982; grafische Gestaltung M. Filip).

Abb. 8: Velehrad (Wellehrad, Bez. Uherské Hradiště/Ungarisch Hradisch), ehemaliges Zisterzienserkloster. Dienstkaptell vom Kreuzgang, heute im Stiftslapidarium (Inv.-Nr. 5 819 LV).

Abb. 9: Třebíč, die einstige Benediktinerabtei. Grundriss der Krypta der Maria-Himmelfahrts-Konventskirche mit ersichtlich gemachten Säulen- oder Dienstkaptellen (A-C), zu denen sich die Analogie im Lettowitzer Schloss finden lässt (der Plan wurde aus der Bauaufnahme der Architekturstudenten der Wiener Kunstakademie aus dem Jahre 1896 übernommen; veröffentlicht in R. Fišer – E. Kučerňáková – J. Uhlíř, Benediktinský klášter v Třebíči/Das Benediktinerkloster in Trebitsch, Třebíč 2001, nicht nummerierte Beilage; grafische Gestaltung M. Filip).

Abb. 10: Třebíč, die einstige Benediktinerabtei, Krypta der Maria-Himmelfahrts-Konventskirche. Schiff, Kapitell der vierten Säule von Westen in der südlichen Säulenreihe.

Abb. 11: Třebíč, die einstige Benediktinerabtei, Krypta der Maria-Himmelfahrts-Konventskirche. Südliche Seitenkapelle, Nordwand, Kapitell des mittleren Gewölbedienstes.

Abb. 12: Třebíč, die einstige Benediktinerabtei, Krypta der Maria-Himmelfahrts-Konventskirche. Schiff, Kapitell der dritten Säule von Westen in der nördlichen Säulenreihe.

Abb. 13: Kapitelldekor im gegenseitigen Vergleich. Links – Letovice, Schloss; rechts – Třebíč, Krypta der Maria-Himmelfahrts-Konventsbasilika, Kapitell der dritten Säule von Westen in der nördlichen Säulenreihe.

(Übersetzung J. Noll)

POZDNĚ STŘEDOVĚKÁ PŘED- SUNUTÁ BAŠTA NÁCHODSKÉHO HRADU (DNES ZÁMKU) ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM ZANIKLÉ FORTIFIKACE V POLOZE VYSOKÝ ŠANC

PAVEL DRNOVSKÝ – LADISLAV
RYTÍŘ – JIŘÍ SLAVÍK – JIŘÍ UNGER

Late Gothic Bastion of Náchod Castle (Now a Chateau)
Archaeological Research of the Vanished Fortification at Vysoký šanc

The article examines the discovery of relics from an outer fortification found during archaeological excavations at Náchod Castle (Chateau). The structure was situated in the location known as Vysoký šanc in the western bailey. The foundations of an inward-opening fortification of a horseshoe ground plan were uncovered. The thickness of the double-sided facing masonry varies between 1.3 and 1.4 metres. The structure can be described as a bastion. The construction likely dates to the late 15th and early 16th centuries, during the ownership of Jan Špetle of Janovice, when the castle's outer fortifications were also added. The bastion was probably torn down in the first two-thirds of the 17th century when early Baroque updates were introduced, including a large turret that obscured the older bastion in the firing line. This bastion appears to have been illustrated in an early 16th-century veduta of Náchod.

Keywords: Middle Ages – fortification – castle – outer fortification – firearms

Předmětem článku je prezentace reliktní předsunuté fortifikace odkryté během archeologického výzkumu v areálu hradu (zámku) v Náchodě. Stavba se nacházela v poloze zvané Vysoký šanc na západním předpolí vrchnostenské rezidence. Odhaleny byly základy bašty podkovovitého půdorysu. Tloušťka jejího zdva činí 1,3–1,4 m. Vystavěna byla patrně na přelomu 15. a 16. století za majitele Jana Špetle z Janovic, kdy vzniklo i vnější opevnění hradu. Bašta byla patrně zbořena v průběhu prvních dvou třetin 17. století, kdy došlo k raně barokním úpravám areálu včetně výstavby mohutného toronu, kterému starší bašta clonila v palebném poli. Bašta je zřejmě zachycena na vedutě Náchoda z počátku 16. století.

Klíčová slova: středověk – fortifikace – hrad – předsunuté opevnění – palné zbraně

<https://doi.org/10.56112/pp.2025.2.04>

ÚVOD

Rozlehlý areál středověkého hradu ve východočeském Náchodě, přestavěného v několika etapách na novověký zámek, byl zkoumán až v posledním půlstoletí. Stavebněhistorické průzkumy postupně upřesňují poznání jeho vývoje, nepočtené a rozsahem nevelké archeologické výzkumy donedávna k poznání dějin areálu mnoho nepři-